

Jelisaveta

Đura Jakšić

calibre 0.8.36

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Ђура Јакшић

ЈЕЛИСАВЕТА

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање и брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригинално издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2009.

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Ђура Јакшић

ЈЕЛИСАВЕТА

Садржај

[ПРВИ ДЕО](#)

[ДРУГИ ДЕО](#)

[ТРЕЋИ ДЕО](#)

[ЧЕТВРТИ ДЕО](#)

[ПЕТИ ДЕО](#)

ЈЕЛИСАВЕТА

КНЕГИЊА ЦРНОГОРСКА

ДРАМА У ПЕТ ДЕЛОВА

ЛИЦА

ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ, кнез Црне Горе

ВАВИЛА, владика црногорски

СТАНИША ЦРНОЈЕВИЋ, брат кнежев

РАДОШ ОРЛОВИЋ, сердар

ШУЛОВИЋ, сердар

МИЋИЋ, сердар

ЂУРАШКО, капетан

ВУКСАН, капетан

БОГДАН ОРЛОВИЋ

БОГДАН ОРЛОВИЋ браћа, капетани

СТАНОЈЛО ШУЛОВИЋ, капетан

АРСЛАН ПАША, вођа турске војске

АРНАУТ ВЕШАН [Осман]

ЈЕЛИСАВЕТА, кнегиња црногорска

МИРА, кћи Радешева, а вереница Станишина

МИЛКА, њена другарица

МАРТА, жена Ђурашкова

ЛЕОНАРДО, посланик венецијански

ОМЕР, слуга Арслан-пашин

Први, други, трећи, четврти и пети ЦРНОГОРАЦ

Први, други, трећи, четврти и пети СЕРДАР

ЈЕДАН РАЊЕН ПЕРЈАНИК

ТУРЦИ у табору

ЦРНОГОРЦИ НА СТРАЖИ

ЦРНОГОРСКЕ ЧЕТЕ

СЕРДАРИ, ВОЈВОДЕ И КАПЕТАНИ

ИВАН, синчић Ђурашков

[ВУЈО, перјаник]

Збива се у Црној Гори.

ПРВИ ДЕО

ПРВА ПОЈАВА

У кнежевоме двору Јелисавета гледа кроз прозор.

ЈЕЛИСАВЕТА: Не, то није моја Венеција,

Невеста сјајна мора зеленог;

А то што гледим, тамо далеко —

Те горостасне, црне авети —

Што, као претећ небу, поносно

По пустој земљи сенке пружају:

То нису они чили валови

Што их је моја младост гледала

Са прозорија хладног гранита

Величанствених оних палача,

Одакле мора власници седи

Свемоћи своје вољу челичну

Јављаху земљам' и владарима...

Не преваристе ме, не, знам вас ја!

А и да не знам — би л' прикрит могли

Суморно чело моје судбине,

Врхова својих чемер камени,

Угасит гранит тврдих граница

Државе бедне зета дуждевог?...

Али зар не знах?

Ил' дужде није знао млетачки

Суђење горко — Зету зетову?

Па што ме даде?... Што пођох ја?...

А Венеција?... Ах!...

Та плавог мора хладна богиња

Беше ли мајка, или маћеха?

Или госпођа сјајна, ласкава?

Што ме отури, што ме издаде,

Што ме удаде, што ме продаде?

Ах, Венецијо!...

(Вујо перјаник улази.)

ВУЈО: Добро ти јутро, госпођо! Ждрав' осванула!... А ну, ждравља ти, како ти се допада ова наша земља?... Простићеш, камен... јер право рећ у овоме чуду од стијења слабо се земље находи.

ЈЕЛИСАВЕТА: Дост'... шта ћеш?

Укратко казуј, што те послаше?

Јер ја ти, старче, радо не слушам

Говора празног дуги безначај!...

ВУЈО: А бог ш тобом, свијетла госпођо! Ко ме море чут просто му — нека ми чује разговор! А не море ли?... Нек' уха чуло прстом заптије!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Неваспитани —

Кô разбојници — мрка изгледа;

Шта је, што стојиш? Хе!...

ВУЈО: Воља л' ти је, баш бих и сјести могâ. — ну вељу неће бит лијепо?

ЈЕЛИСАВЕТА: И није!... Одлази!

ВУЈО: А ну, божа ми вјера! и не каза ми, госпођо, хоћу ли пуштит оно Латинче — што ли је?... те на те важдан ишчекује?

ЈЕЛИСАВЕТА: Ишчекује ме?

Ал' нека, иди, мож' и чекати!

Гондола на ме знам да не чека,

Нит' море прска сјајном радошћу

С весала бритких бисер сићани,

Да ме на груд'ма свију милина

Кроз тиху румен зрака сунчевих

С песмама чилих гондолијера

Овако сетну тихо проводи.

Чека ме? —

Али ко — не каза?

Премда ме радост неће чекати —

Сахрањена је — нема је, не!

С бисером ситним и с коралима

На дну је морском нашла гробницу. —

Ко чека, знаш ли?

ВУЈО: И рећ ти шћадијах — ал' ти ме збуни, свијетла госпођо, и ријеч ми прекиде. — Неки чојек, дијете ли? И имена ми кажева, ма некако смијешно, те га не утубих — доније ти књигу из Мљетаках...

ЈЕЛИСАВЕТА: Књигу из Млетака?... Из Венеције?

Мирисав листак сјајног истока,

Бисерјем ситним дивно окићен,

Сузицом, можда, туге мајчине;

Извезен оним црним словима,

Сведоком мртвим живе жалости —

Што је за ћерком мајка осећа,

Иди, голубе!

— И јастребу бих тако тепала —

Извед' ми душе мила гласника!

Што стојиш?... Иди!...

ВУЈО: Могу ист' — и 'нако ти бо'зна бешједе не жнавам; кâ и да не збориш српску, не шће ми годит памети. *(Вујо одлази.)*

ЈЕЛИСАВЕТА: Кад би памети имао. —

Три дана нема како угледах

Врхова ових камен студени;

И књига дође, из Млетака је?

Шта пише? Ко ли? Шта је? Чија је?

Те окриљена крилом љубави,

Остави сјајне земље за собом

У клисурама да забаченим

Потражи дворе — кћери дуждеве?...

(Леонардо улази.)

А, Леонардо!...

ЛЕОНАРДО: Светлости!

И мило ми је, —

Што те на овом кршном престолу,

Као госпођу гора слободних,

Са страхопоштовањем и оданошћу

Којим ми твоје сјајне одлике
Преиспунише душу прерано, —
Што те у име дужда, оца ти,
Као Венеције први посланик,
Поздравит могу, светла госпођо!...
ЈЕЛИСАВЕТА: И није — и мило ми је.
То значи: и жао ми је
Што те онако црна судбина
Из Венеције злобно отиште.
ЛЕОНАРДО: Можда и тако мислим.
Али се данас чисто радујем
Што бољу срећу ниси имала. —
Несрећа твоја, светла госпођо!...
Венецијанцима срећу доноси!...
ЈЕЛИСАВЕТА: Моја несрећа?...
Ма озбиљан си ми, момче, сувише,
И загонетан, — а Венецијанцу
Баш не приличи хладна озбиља. —
Развуци усне!
Де, осмехни се;

И заборавила сам, нећеш вероват,
На кротком лицу како изгледа
Углађености учтив осмејак.

(Леонардо се клања.)

Је л' добар глас?... Шта носиш? Реци!

Жалост ме неће ожалостити,

А радошћу ме не мо'ш убити;

Мањ да овако почнеш: „Госпођо!

С колевком твојом, са Венецијом,

Океана се бурни валови

У своме гневу бесно играју...”

Та вест би стегла срце жалосно,

Заледила би горке речице

Што се на тужну душе свечаност

У таван олтар срца сливају...

Та вест би, велим, тужно радосна

Разорила ми црну храмину,

У којој један живот несрећан

Парастос држи мртвој прошлости;

А прошлост ми је сва: Венеција!...

И докле она стоји на мору,

Море ће бола срце кидати...

ЛЕОНАРДО: До тебе стоји, светла госпођо!

Ако нам твоје нема помоћи,

Детињства твога љуљку злаћену

Лубардама ће душман видела,

Син Арабије, бесно ринути

У мутан песак мора сињега.

ЈЕЛИСАВЕТА: Шта рече?... Збиљу?...

Ил' шалу збијаш с мојим теретом.

ЛЕОНАРДО: Опрости, госпо!

Гласник сам само дужда, оца твог,

А отац ти се богме не шали.

И може ли се шалит галијот

Кад оркан помно звезде задрма,

Шибалућ гнева бичем огњеним,

Даскама мртвим трошне галије

Јаок извија бола паклена?...

Посвећен камен храма Марковог,

Кô салик воштан, жаром угрејан,

Од уздаха је наших одмекô...

ЈЕЛИСАВЕТА: Па сад ме ваљда отац преклиње

Да уздасима туге ледене

Маркова храма камен заледим!

Кô да ја певам?... Да не уздишем?

Уздишем, ах, кажи оцу мом!

И за најмањим оним каменом

Што сам га некад — већ некад, да!...

У палачи му холо газила!...

ЛЕОНАРДО: Ево ти писма —

Читај, Светлости!

Сва Венеција зна му садржај —

Јер сва Венеција очи упире,

У овом, по њу кобном времену,

У тврди престо Ђурђа, мужа твог!...

ЈЕЛИСАВЕТА: (*чита*): „И кунем ти се мојим пророком

Да хоћу крвљу твога народа,

Пучине морске пену бојити...“

Гле безбожника! Крвника! Турчина!

Куда га води смелост свирепа?

„Крвљу бојити?...“ баш тако пише,

Азијски скот! нечовек! грдило!

Али —

Опрости, боже, женску прехитрост!

Са обала је можда приморских

Пун срца, душе, некад гледао

Последњу румен чеда стидљивог

Како крадом косу злаћену

У безграничју купа провидном...

Па, вечно жељан тога призора,

Крвавом бојом жели спитосат

Зрцало сјајно неба звезданог...

Ал' даље! (*Чита.*)

„То је порука,

Којом Бајазит, скоро свемоћан,

Венецију ти тресе свирепо...“

Ох, Венецијо!

Што нисам муж?

Да бојним мачем спасем зидине,

У којима ти стара тврдица

Независности скупу светињу
СлабOMOћнима чува прсима... (Чита.)
„Трошне су, кћери, наше галије,
Мачеви слаби, да их потисну —
Ти, кћери, мо'ш...“
Ја?... А откуд ја?... (Чита.)
„Лепота ти је чудна, свемоћна!
Ђурђе те љуби... за љубав ће ти
Лавова горских дати хиљаду
Да као бедем, љутим челиком,
Пред венецијанске стану зидове:
Силу одбију — силног побију...“
Разумела сам све, — Леонардо, све!
И овако ћеш дужда поздравит:
„Кћи твоја, дужде, кћи крви твоје,
Венецијански ваздух сисајућ
Упозната је с срцем човечјим.
— И Венеција ће бити спасена!
Од костију ћу овог народа
Безбеди вашој бедем створити...“

ЛЕОНАРДО: Још нешто, Светлости. —

Да би наклоност овог народа

За наше целџи могла добити,

Република ти даје начина.

ЈЕЛИСАВЕТА: Ако је као намера,

Начин ће бити подло начињен!

ЛЕОНАРДО: Простота ј' лакома; —

То познавајућ, Република је

За нужно нашла златом тражити

Толико нужно пријатељство јој.

ЈЕЛИСАВЕТА: Златом?

ЛЕОНАРДО: Јесте, Светлости!

Отворено ти је

Све грдно благо наше ризнице. —

ЈЕЛИСАВЕТА: Добро... употребићу!

А савест?... хм!... А ко сме питати?

Где се спасења тиче нашега,

Ту правда, савест, нек' се уклони!...

А друго — нисам ли кћи Венеције?

А Венецијанцима су ствари такове,

Као: поштење, савест, правичност,

Простоте тупе празна изрека.

ЛЕОНАРДО: А да би могла јавно признати

Колико храброст овог народа

У наклоности цени големој, —

Република му шаље штампару

Што је у дужда Ђурђе заискô.

ЈЕЛИСАВЕТА: Хвала!

ЛЕОНАРДО: И оружја...

ЈЕЛИСАВЕТА: Хвала!

И поздрави се тој Републици

Да ми је мило бреме носити

Што ми на слабо раме товари

Голема љубав коју осећам

За Венецију драгу, премилу.

ЛЕОНАРДО: Хвала, Светлости!

Ја одох с твојим поздравом

Охрабрит срца жена млетачких...

(Леонардо одлази.)

ЈЕЛИСАВЕТА: *(гледајући за њим)*: Жене сте сви!

— Само што вас свемогућ нагрди
Рутавилом мрких наусница,
Што крепкошћу називате мушком...
Овде је моћ!... Ил' није?...
У гипкости лакога покрета,
У облини надземаљске сласти
Јоште руком нетакнутих дојки.
Моћ у лицу, у осмејку лежи,
У речима милозвучним живи;
А свемоћност у бистрој је капи
Што по лицу притворности веште
У одсудном затрепти тренуту. —
Та само једна кап —
Витезова ће купит хиљаду
Да својом крвљу плати порезу
Што од Венеције иште Бајазит...

ДРУГА ПОЈАВА

У врту пред кнежевим двором. Капетани: Ђурашко, Бошко и Богдан, а мало даље Вујо перјаник прислонио се, замишљен, уз дворска врата.

БОШКО: Е, што је право, право, Ђурашко;

Ал' 'наке песме не чух, душе ми!

БОГДАН: И није 'наку нико певао, —

Нит' икад брижна мајка подиже

На белим груд'ма 'наке дражести,

Кô што их синоћ, винцем угрејан,

Уз сетне струне изви капетан. —

Бадава — севдалија си, Ђурашко!

КАП. ЂУРАШКО: Ха! ха! ха!

Откуд, Богдане, ја севдалија,

Кад севте беше што сам певао?

БОГДАН: Севте, али, севдалче, Ђурашко!

Кô танка жица гласне тамбуре,

Додиром сетним срца боланог —

Час меко, нежно, а часом бурно,

Дрктајуће си вио гласове...

БОШКО: Па да л' је лепа?... Је л' бар упола

Од првенчета душе болане?

КАП. ЂУРАШКО: Лепа, и није — већ како ком,

(У себи.) Ал' мени памет зане несрећном!

БОШКО: Да — ал' ен' и Вује!

Вујо зацело не зна лагати,

А лаже л' песма, он ће казати.

Вујо! Хеј Вујо!

Ма чу ли море, не оглувио!...

ВУЈО: А што ћу ви?... Ха?...

БОШКО: На ријеч једну,

Појест те нећу, краворепино!

ВУЈО (*ближећи им се*): Та могâ би краворепнику у жље доба и појест, — ма вала и била, што поганого ката ријеч, — у мене би ти се скршио зуб.

БОШКО: А зашто, Вујо, зашт' баш скршио?

ВУЈО: Месиште ми је, ђецо, жилаво, — не дâ га бог ни имењацима ми у гори жвакат...

БОШКО: Ха! ха! ха! гле Вује ти!

Међер и вук се уме шалити?

БОГДАН: Па како, Вујо?

Де причај, како још?

Откад нам светла дође госпођа,

Ваљда се дворац сав изменио?

Све по латински?... Вила ил' кастел?

Ил' тако нешто?... Тек нешто ново јест?

Па виђаш ли је, ха?

ВУЈО: Играм се с њоме.

БОГДАН: Шта? Шта, Вујо,

Играш се с њом?...

КАП. ЂУРАШКО (у себи): Игра се с њоме! Е гле ти скотине!

Та пристала би и уз богиње!

И он се игра с њом! — —

ВУЈО: Знаш, матор је човјек дијете — избиј зубе, лези у бешику — до јучер се играх јунаках, а данас, под сиједу косу, играм се пасах.

БОШКО: Што не вукова, Вујо?

ВУЈО: Вукова се данас тета-лије играју, а ја сам ви, ђецо, на вратима свијетле госпође пас.

БОГДАН: Па везују л' те за синџир, Вујо?

Ту је доброме синџар одлика.

ВУЈО: Е, 'ваки пас за сиједу се косу везује, — а ријеч му је огрљак...

БОШКО: Ма збиља, Вујо?

Ја је не виђех —

Је л' онолико лепа госпођа

Кол'ко је наше песме узносе?

КАП. ЂУРАШКО (за себе): Песма је узноси?

Не знаш је, Бошко, нис' је видео,

А, такорећи, би се стидео,

Ниси пред њоме клечô, стрепио,

Пред њеним сјајем ниси слепио —

Нис' је молио, клео, преклињô;

Пред њоме ниси бога помињô

Пољупцем уста да ти ороси; —

А не би рекô: „Песма узноси!..“

ВУЈО: Лијепа?... Не жнава ни српски — како лијепа?

БОШКО: Ма стас, и лице, очи какве су?

КАП. ЂУРАШКО (за себе): Очима да те убије,

У душу вечно да се упије,

Да те залуди, да те занесе,

Тренутом вечност да ти потресе;

Да те уништи, да те обори,

У прах и пепô да те претвори,

Па и тај пепô да ти развеје.

А усхте л' само да се насмеје —

Да те оживи, да те пробуди,

Пољупцем да те опет залуди!

ВУЈО: Млада је, па се и набијели...

КАП. ЂУРАШКО (за себе): На очима ти је бело, дртино!

БОШКО: А како господар, ха? А како двор?

КАП. ЂУРАШКО (за себе): Е, ту је чвор!

ВУЈО: Господар?... Хм!... господар је с госпођом.

КАП. ЂУРАШКО (за себе): А ја бих рекао

Да је господар у њој нестао.

БОГДАН: А с њим је госпођа —

Та то сви знамо. — Ма воли ли је?

Је л' весô, храбар. Је ли погодан?

Је ли пред њоме мушки слободан?

КАП. ЂУРАШКО (за себе): Као пламичак свеће воштане,

Што на све жеље ветра пристане —

Тули се, букне, гаси се, плане,

Докле и свеће тако нестане...

ВУЈО: Слободан?... Слободан, дакако!... А зла ви срећа, витези,
да какви ће ни бит' господар, него слободан?... Јуче — е није
богме, него баш одјутрос, и заплакала се сирота...

БОГДАН: И заплакала се?

А што се заплакала?

ВУЈО: Е што?... Што је и Ђурђе срца Иван-бегова, па јој богме не да на вољу баш како би она шћела... А жнате, ђецо, и Латинка је, па је срце по ђешто и за својима прибољева... Вели да су јој Турци напали на лијепу домовину, те бо'зна ако јој нема наше помоћи, бог да прости Венецију, ни камена јој се неће жнат!...

БОШКО: Па?

ВУЈО: Па се и господар смилостивио, а баш му њене сузе срце умекшаше, — те јој бо'зна и помоћ обећа...

БОШКО: Какве помоћи?

БОГДАН: Зар јој и помоћ обећа?

ВУЈО: Обећа, дакако! Кад буде нужде, вели, и док се поразговара са поглаварима, послаће у Венецију једну тисућу црногорских соколова.

БОШКО: Та брзо поче!

БОГДАН: Брзо, бога ми,

На нашу грдну несрећу.

ВУЈО: Али ни Мљечићи не осташе у дугу. — Дужде нам посла те какве дарове: пушака, ножева, џебане — и још нешто су чиме се књиге штампају... Али већ од тога је слаба вајда Црногорцу. Пушку ти нама, џебане!... А књига?... Књига имамо и сувише! Та не извукосмо ли лане и оно што се којеђе по црквама находило, те савијасмо вишеке, — а бо'зна да нијесмо, цркве би нам постале црквшта?... Ну, ђецо, поштрите љуте гребештаке, да сијечемо кота анадолијскога — а бо'зна малте неће бит и нашијех отпадника и потурица: Бошњака, Херцеговаца и Арнаута?... А сада збогом, ђецо... ја одох.

(Вујо Одлази.)

КАП. ЂУРАШКО: Уздрављу!... Е, чусте ли га сад?

БОШКО: Ми чусмо јад!

БОГДАН: Чусмо погрду...

БОШКО: Ми чусмо наших мисли потврду!

БОГДАН: „Господар је с госпођом...”

А то значи:

Госпођа се у мушко облачи.

БОШКО: Она калпак, — а он перишане. —

БОГДАН: Госпа токе, — господар вистане. —

БОШКО: Е, бруке!

Мушке руке — женске белензуке.

БОГДАН: П' онда, Бошко, шта му посла таст?

БОШКО: Штампару —

А за свако словце то

По мушку главу тражи награде.

Е бруке, људи, бруке, грдила!

Да за ништавост веште маштине

Васцели народ листом изгине!...

БОГДАН: Сад, шта ће на то Станиша?...

БОШКО: Што ли главари?

БОГДАН: Што л' бедан народ,
Та тужна жртва самовлаштине?

БОШКО: Да црне несреће,
Што нам у црну земљу донесе!

БОГДАН: Хајд', да проливамо крв!
Ал' да је знати барем узрока,
За кога тече последња кап.

КАП. ЂУРАШКО: За Венецију...

БОШКО: Бог је убио!

КАП. ЂУРАШКО: А што?

БОШКО: Како: а што?

Та зар не видиш црни покров тај,
Што је у својој љутини господ
На Лазареву земљу спустио
Да у сужањству пишти жалосном?
Па где су браћа? Где су витези?
С мачеви голи да јој потисну
С темена ропског — покров мртвила?...

КАП. ЂУРАШКО: Па ти ко мислиш

Ми смо браћа та?

БОГДАН: Ми, — а да ко ће бит?...

БОШКО: Ми смо, Ђурашко, ми!

На нас је пало часно жребије

Да пред олтаром оне светиње

Којој се пуци света клањају

Поотварамо вреле изворе,

У којим никад још не пресуши

Дедова славних витешка крв. —

Ми смо, Ђурашко, богом избрани

За спаситеље српског народа,

Ми да служимо слободу свету,

Ми да будемо њени робови —

Не орудије срамних намера.

Не, Ђурашко, — никад нећемо

Лукавој ћерци дужда млетачког

За подножије гадно служити.

БОГДАН: Нећемо никад себе продати —

Ни своју скупу крв.

БОШКО: Па ни за штампару.

БОГДАН: Ни за лепоту

Те набељене Светлости!

БОШКО: Хајд'мо, Богдане!

Ја право одох нашем Станиши.

БОГДАН: Ја главарима.

Сутрашњи дан је

За сабор Ђурђе определио...

БОШКО: Иди, Богдане, — кажи им

Каква нам земљи прети несрећа,

Па нек' се сваки муци досећа —

Збогом!

(Бошко и Богдан одлазе.)

КАП. ЂУРАШКО: А ја?... ја ћу к њој!...

Ја мучитељци одох најлепшој

Да од ње чујем своју судбину,

Да јој се продам — да издам све.

Све што у срцу беше светиње:

Жену и децу — браћу, другове...

А зар ту жртву не заслужује?

Та поглед један ока њезиног

Сву крв да плати срца рањеног —

И моју, и моје браће крв!...

ТРЕЋА ПОЈАВА

У двору кнежевоме. Јелисавета, капетан Ђурашко, а затим кнез Ђурђе и Станиша.

ЈЕЛИСАВЕТА: Нема га још —

А ишчекујем га нестрпељиво,

Он ми се чини да је једини

У земљи овој кô питомији, —

Премда је и он — тек Црногорац,

Дивије крви, мрка погледа;

Ал' у говору каткад завара,

Те ми се чини Венеције је

Поноса лепог први ученик...

Вујо!... *(Вујо улази.)*

ВУЈО: А што ћеш са мном, свијетла госпођо?

ЈЕЛИСАВЕТА: Је л' био овде капетан?

ВУЈО: Сад малоприје, ту се са Сердаровићима разговараше —
ет' ту, госпођо, баш пред двором у врту — а шта ти се ту није

бесједило?... Знач, младићи су...

ЈЕЛИСАВЕТА: Сад можеш ићи —

А пустићеш га, кад дође он — знач.

ВУЈО: Жнам!... *(При одласку.)* И напустићу га баш!... Господе, да немилокрвне туђинке, не волим се с њом ни ражговарат... Бог да јој душу прости, покојној госпођи, Ђурђевој мајци — а бјеше добра и милостивна, лијепо се са мнош ражговараше и упитиваше за здравље. Хеј! хеј!...

(Вујо одлази.)

ЈЕЛИСАВЕТА: Ту је, дакле, и доћи ће?

Баш ми је мило!... Мило? А зашто?

Може л' се мени ишта милити?

Може ли бити мило срцу мом

Што ће се видет' с једним варваром?

И сатани се ништа не мили, —

Па опет тражи слуге, робове;

А зашто?... Што ласка и казује

Ђаволским смехом уверавајућ:

Да је у њему милост божија,

Под земљом да је баш прави рај.

Зашто би варо?... Ако не зато

Да му изврше паклен умишљај?

(Капетан Ђурашко долази.)

Баш добро дошао!

Нестрпљење ме скоро умори —

Не знајућ шта је?... Де, шта се говори!

КАП. ЂУРАШКО: Шта?... не питај, Светлости!

Људске су груди пуне пакости,

У срцу нема оне љубави,

Оне врлине, срца — како ли?

Без боја душа да га заболи...

Јок!

Ено, био сам са младићима,

Са којима се Зета поноси,

А дође она твоја будала —

Пас стари — сâм кô што се,

У часу свога лудог заноса,

С подсмехом неким вешто крстио....

ЈЕЛИСАВЕТА: Вујо?

КАП. ЂУРАШКО: Јест он. —

Па на лукава њина питања,

Из лудости ли или подлости,

Исказа много што би требало
Пред пакостима људским башити. —

Каза им: да нам је дужде

Из Венеције послô штампару,

Поздрав, оружја, џебане и свег! —

ЈЕЛИСАВЕТА: Па?... Капетане!

КАП. ЂУРАШКО: Па: „Латини су лукави,

Јуначка мука тишти лисицу...“

Противници ти тако говоре.

ЈЕЛИСАВЕТА: Проклета земља

У којој човек тече душмана,

А није најпре срећно стекао

Пријатеља ил' љубавника...

КАП. ЂУРАШКО: Светлости!

Не вређај земљу,

Не лиј у срце свог љубавника

Капљице горке црне очаје —

Да шта сам ја?

ЈЕЛИСАВЕТА: Црногорац!

КАП. ЂУРАШКО: То јесам!

Али ми душа једно жељкује
Да те увери делом, госпођо,
Да има срца што ће погинут
На миг ти ока....

ЈЕЛИСАВЕТА: То ти верујем...

Али Венецији треба помоћи.
Хиљада треба бар да изгине
За спасеније морске краљице,
Хиљада равно.... Ђурашко!...

КАП. ЂУРАШКО: То баш и јесте

Чега се плаше оне главурде
У којима се ђаво упоко,
Те их на пркос злобно наводи.

Ал' није ђаво —

Твој девер, госпо,
Канда је узо место његово,
Те по вечноме мраку лутајућ
На отпор спрема луду светину.

ЈЕЛИСАВЕТА: Мој девер?... Станиша?...

КАП. ЂУРАШКО: Он! —

А с њиме, канда, тајно шурује

Лисица стара, сердар Радоше.

ЈЕЛИСАВЕТА: Они су, дакле, тврди бедеми

Којима ваља темељ рушити,

Да на развали такој подигнем

Млеткама мојим сјајне оклопе...

Ђурашко!...

КАП. ЂУРАШКО: Заповедај ми, Светлости!

ЈЕЛИСАВЕТА: Ти си једини

Коме у овој земљи верујем,

Пред тобом нећу ништа тајити...

КАП. ЂУРАШКО: И не мо'ш,

Из очију ти тајне тумачим,

Па из њих учим твоје жељице,

Из зеница ти читам судбину,

Из њиног сјаја строгу заповест. —

Заповедај!

А бог је свемогућ.

И ево ти се кунем, госпођо,

Свемогућега светим именом,

Заклињем ти се оним престолом
Са кога свемилостивна рука
Безбројном свету светлост поклања,
Да ћу те служит за једно само —
Не смем ти никад ни споменути
Рањене душе болан уздисај —
Пољубац један, поглед, загрљај!...
Убиј ме сад!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Та још си млад.

КАП. ЂУРАШКО: Кад тако кажеш — ја ћу живети.

ЈЕЛИСАВЕТА: Живи!

Али сад даље, одлази!

Јер тако ми се чини, Ђурашко,
Да са Станишом Ђурђе долази.

(Капетан Ђурашко одлази.)

Сад, срце, стани крепко на меру
Да казниш ону подлу неверу,
Да на пут станеш своје деверу,
Да га уништиш, смрвиш, растопиш —
С поочимом му, старом лисицом —

Осмехом једним или сузицом.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Кнез Ђурђе, Станиша и Јелисавета.

КНЕЗ ЂУРЂЕ; Славујче! тицо!

Ил', ако волиш, божји анђелу!

Ево ти водим моју жељицу,

Мог милог брата — мога Станишу!

ЈЕЛИСАВЕТА: Мога девера?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Јест, сунце, девера твог!

А мога брата, брата јединог.

Дош'о је, жељан своје снахице,

По обичају црногорскоме —

Деверским даром да те дарује.

СТАНИША: Па, мила снајко, прими овај дар!

И ако се огиздати може

Светлост дана сјајношћу Данице,

Мила снајко — носи алем драг!...

ЈЕЛИСАВЕТА: У Венецији нема таквих.

СТАНИША: Нема...

С најлепше буле паше скадарског,

С Истока собом што је повео

Да му живота дуге часове

На обалама шумне Бојане

У загрљају жарког Истока

На шећер-усницама растопи, —

Скинô сам овај ђердан алемов...

ЈЕЛИСАВЕТА: А! О, сирота!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А зашт' сирота?

За алем овај?

Зар од алама мислиш то је сјај?...

Суза је раје то, рајин уздисај!

То је насиља она тешка пот

Што с тужног чела робља жалосног

Троструким бичем гони бесни скот...

Наше је то, наша својина!...

— А шта с Мехмедом, пашом скадарским,

Шта с њиме учини?...

СТАНИША: Отровну пару крви азијске,

У свиономе крилу Селмином,
С мирисним ђулсом свога харема,
У издисању меша поганик...
Али шта Мехмед? Та желѣх, витез,
Сву грдну силу вреле Азије,
Да је посечем, смрвим, разорим, —
Да свако зрнце овог алема
По једну војску кошта цареву:
Јер сам га теби, мила снахице,
Од трговаца скупих куповѠ...

ЈЕЛИСАВЕТА: Мени?

СТАНИША: Јест теби!

Да познаш, снајко, свога девера!

(Пружа јој ђердан алемов и још друге неке скупоцене дарове; — пружа јој и руку да га пољуби, а Јелисавета збуњено гледа у Ђурђа.)

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: У руку, чедо!

То је обичај.

ЈЕЛИСАВЕТА: Обичај?

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Светиња!

ЈЕЛИСАВЕТА: У свету, кнеже,

Где светлост влада умом човечјим —

Нежност је женска мужу светиња!...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Другом адету

Овде ћеш ми се, сунце, учити.

ЈЕЛИСАВЕТА: Ах, слутила сам —

И казивала сам срцу несрећном

Каква га овде чека будућност;

Ал' срце ј' срце, — па се поводи...

СТАНИША: Поводи?

ЈЕЛИСАВЕТА: Још мала бејох, врло малена!

Тек једва знадох речи тепати, —

Па су ми, кнеже, седи грофови,

Херцези силни страних дворова,

И краљеви ми руху љубили!...

А сад?...

Ал' нека, ево, девере!

Једина ћерка дужда млетачког

Ропкињама се равна азијским,

Да не повреди ону светињу

Којој се земља дичне слободе —

Од прастарина можда поклања...

(Маша се да пољуби Станишу у руку.)

СТАНИША: Не, снахо, — не треба!

Од крви ми је масна десница,

Опоганила би уста ласкава.

ЈЕЛИСАВЕТА: Ничим те нисам хтела вређати...

СТАНИША: Ха! ха! ха!

Увреда ли је рећи истину?

Једио ме вређа — а то је, снахице:

Што нисам херцег или краљевић, —

А бих онако сасвим краљевски,

Краљевске моћи знаком свакојим:

С круном, порфиром и са грбови

— Удворника и двора дуждевског,

Детињства твога сјајне прошлости —

Са покорношћу вашег покора,

Љубећи жени меку ручицу —

Преминуле те сећо радости;

Ал' 'вако — прости!...

КНЕЗ ЂУРТЉЕ: Станиша!

СТАНИША: Брате!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Доста је сад...

ЈЕЛИСАВЕТА: Ех, клетво моја!

Само доста је?

И још ти није много, премного,

Венчаној жени теби на очи

Кад поругама гадног језика

Срце раздире?...

„Доста је само?“

Та суложница да сам нечија,

Ил' турске буле црна ропкиња,

Тежина 'вако грозне увреде

На подлој би му крви плинула.

СТАНИША: Ђут', жено!... Да ниси жена

Ал' и кô жена —

Само да ниси жена Ђурђева,

А мушкога би гнева ударац

На безобразном ти прсно̂ образу.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Не даље!

Немој, душе ми!

Заборавићу крви источник!

Заборавићу млеко мајчино!

Заборавићу бега Ивана!

Заборавићу свезу природе

Што нас кô браћу веже рођену...

СТАНИША: Зар ниси већ?

Недела свога црним прљама

Ниси л' окаљô књигу повести,

Где прадедова наших имена,

Кô мученике вере Христове,

У бесмртија сјајне дворове

Истине писац жељно уводи?

Ил' мислиш не знам ја — и не зна род

Шта нам та змија твоје љубави

У отрованим спрема грудима?

Мислиш да нисмо чули шта ће таст?...

Па није л', Ђурђе, све то поруга?

Не ругаш ли се гробу мајчином?

Не презиреш ли брата и земљу?

Ил' у толиких наших главара

Не беше сеје, кћери, унуке?

Него нам с мора доне сињега

У Црну Гору — црну несрећу!...

ЈЕЛИСАВЕТА: „Несрећу?...“

Јест, ја сам несрећа!

Рођена ми је мајка несрећа!

Дојиља ми је била несрећа!

И оно млеко што сам сисала

Било је клетва, отров, несрећа!

Сваки ми часак беше несрећа!

А најмучнији, најнесрећнији,

У коме ове горе угледах!...

СТАНИША: Па ко сме рећи —

Да на Латинке рубин-усници

Притворство лежи срца лажљивог,

Кад ево сушту збори истину!...

(Баца јој пред ноге донесене дарове.)

Ево!

И узми, наша несрећо!

Еј, брате, никад нисам мислио

Да ћеју нам се и соколови
У мучном лову модрих висина
Завишћу гадном срца дивијег
Ошинут крила оштрим перетом,
Ил' коњи брзи икад под нама,
Тражећ првенства својој брзини,
У брзом трку свога беснила
Копитама се тврдим побити?...
А данас браћа...
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ми нисмо браћа, — подла неверо!
У нама није једна крв!
СТАНИША: И није!
Син рођени ја сам Иван-бега,
Ти копиле часа ћудљивога. —
Свладан вином и ракијом Иво,
У немоћи мушког моловања,
Створио је размажено бепче
Да се њиме кô лучетом малим
Ћуд пакосне жене заиграва.
(Станиша одлази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Та знао сам га, небрата мога!

Разумевô сам подлаца тога

И гле, где пустих да ме отрује

Речима јетким змија погана?...

Па и тог анђела!... Е бог те убио!

И на сунце је отров прснуо,

Јелисавето, звездо дивотна!

Опрости мужу, прости човеку!

Лепоте твоје сјајем занесен,

Што подлу главу дрско подиже,

Да те измами, да те превари,

Ласкавим реч'ма жарке љубави —

Из Венеције ти — раја вечитог.

ЈЕЛИСАВЕТА: На страну с клетвом!

Жене проклињу —

По којој стази тигар путује,

С оне се мирно јагње уклања —

Притегни срце вољом гвозденом,

Исцеди из њег' сваку капљицу

Што неумесну милост заклања...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А савест?

ЈЕЛИСАВЕТА: Чупај из срца!

Освету сади — а хладном мржњом

Заливај корен свога расада;

Крвав ће цветак из њег' изнићи...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А братство?

ЈЕЛИСАВЕТА: Зар ти је брат?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Није!

ЈЕЛИСАВЕТА: Није, —

Нит' ти је Радош веран пријатељ!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Како?... Зар и Радош?...

ЈЕЛИСАВЕТА: Радош и он — обојица се

Са бунтовничким срцем подижу,

С престола твога да те оборе...

Ил' још не видиш?

Е, Ђурђе! Ђурђе!...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Да ниси анђо — ја бих верово.

Да пако сипа најљући јед

У часу да ми .живот отрује;

Ал' ти си, душо, божји анђео;

Па док си сишла доле на земљу,
У лету ти је планула крв,
Па сада сањаш — сањаш ужасно!

ЈЕЛИСАВЕТА: Е, сан је, сан!

Ал' слушај памет што ти говори:

Смишљајућ давно неверник сед

С престола како да те обори,

Знао је глупост српског народа

Својој користи вешто подврћи...

Па сад га мучи што те тазбина

Онако царским даром поздравља;

Јер то те и у самом народу;

И против подле жеље њихове,

Као владара силно подиже...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Сад све разумем —

Зашт' им се свима чело следило

Због пријатељства са Латинима.

Умир' се, чедо!

Трпи до сутра —

Сутра и тако биће скупштина,

Где ће се она помоћ решити
Што Млечанима дати обећах —
Том ћу приликом прогнат Радоша. —
А Станишу!...
Њега, кô брата свог,
Још неко време морам штедити
За љубав света — јер га поштује —
А после — видећеш!
Сад збогом!...

ДРУГИ ДЕО

ПРВА ПОЈАВА

Скупштинска дворана. Владика Вавила, Радош Орловић,
Катуновић и Вуксан.

ВЛ. ВАВИЛА: **В**ек протиче, децо! — Век за веком

Можда тужно уздишући плаче;

Али вапај до нас не допире —

Црна копрен вековечитости

Раставља нас од тајних гробова,

У којима сахрањени леже

Век човека, прошлост човечанства.

Туже л' веци силних Немањића?

Час плаче ли њихове пропасти,

Ил' подлаца пакосним кикотом

Глас потмули тузи потомака

У сретање подругљиво шаље?

Мудрост не зна — промисао ћути...

Једно видиш оком срца свога,
На темену бедне садашњости,
Сињи терет ропства и прогонства.

Видиш Босну!...

Пак и опет...

Је л' благослов, ил' је клетва црна,
Што јој боре синџирли писаљком
По погнутом челу очајања
Чврстом руком бележи насилник?

Бог је то хтео, децо, бог!...

РАДОШ: Сед' оче, прости!

Реч ти узедох; —

Ал' и ја клањам према истоку

И метанијама богобојазним

Поглед повраћам свесаздатеља

На развалине царства нашега;

Али пропасти славе негдашње

Црни је ђаво био виновник!...

ВЛ. ВАВИЛА: Не греш, сине!...

Ал' онај што је венац трнови

За спасеније људи носио,

У мрак је вргô силу сатанску.

РАДОШ: И опет велим да је сатана

Кршећ по мраку гвозден огрљак

Кроз трошну земљу, црне слојеве,

Копажућ гнева оштрим ноктима,

Проринô земљу, презрô подземност;

Да оног дана, дана Видовог,

Крвави печат владе паклене

На чело тисне целог народа...

ВУКСАН: Да! да! И право има Орловић!

Ђаво је онде нокат забагљô

Кнез Лазар где се богу молио;

Па ту сад, оче, и не помаже

Помагања ти дуга молитва...

Оружје!

КАТУНОВИЋ: Откуд оружје?

ВЛ. ВАВИЛА: Откуд оружје?

Да нам га дужде није послао?

ВУКСАН: Свет отац једну, те једну, господо!

Као да није књигу учио —

Не зна дуждеве — не зна превару!

РАДОШ: Јест, оче!

Ал' кад за дужда паднемо сви,

Шта ће нам после њини мачеви?

Шта ће нам пушке, што ли штампара?

Ил' да Латини после штампају

С поругом њине оштре досетке

Пропаста наше луди последак?

Да пишу:

„За пет хиљада“ — реци,

Да је: „За десет тисућ' цекина,

Ту и ту, на том и томе месту,

Народа српског избор синова

Хиљаду пало — дана тог и тог!...“

И то за ког?

ВУКСАН: И зашто?

КАТУНОВИЋ: За себе.

И за будуће своје пријатеље.

ВУКСАН: Ха! ха! ха!

Шта човек збори: — за пријатеље?

ВЛ. ВАВИЛА: За савезнике...

Јер када куцне свете слободе

Тај тако жељно ишчекивани час,—

Ко ће уз нас?

Радошу, реци ко?

Ако не они што нам дадоше

Ђерку, онако дивну госпођу,

Оружја, џебане, штампару,

Ако не они, неће Арнаут!

РАДОШ: И Цигане бих звао у помоћ,

Само Латине — не!

ВУКСАН: Цигани су дивији,

Латини подли и лажљивији.

РАДОШ: Па онда, ко зна да л' и дадоше?

Ил' само наше лаковије

Са обманама гоје вечитим?

ВЛ. ВАВИЛА (за себе): Неверни Тома!

КАТУНОВИЋ: Ма што зборите као у инат,

Хајд' не чудим се нашем Вуксану,

Он управ' не зна шта је озбиља,

Па му је нико и не казује. —

Ал' теби, Радошу!

РАДОШ: Немој се после ни мени чудит, —

А мислим да се не би могô

Кад би ми знао мудре разлоге

У другом веку што сам прибрао

Мерећ лукавство исте тазбине,

Која нас за нос вуче варљиво...

Ал' ево иде кнез!...

ДРУГА ПОЈАВА

Кнез Ђурђе, Шуловић, Мићић, капетан Ђурашко, војводе,
сердари, капетани и пређашњи.

ВЛ. ВАВИЛА: Добро нам дошао, господару!

КНЕЗ ЂУРТЪЕ: Боље нашао!

Благослови, оче!

ВЛ. ВАВИЛА: Бог нека те благослови, кнеже!

И што небо на недрима сјајним

Среће крије у даљној висини,

Желим тебе њоме да крунише!

Живео нам дуго са госпођом!

СВИ: Живео!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Срце ми зна —

Сведок је један бог

Да сам о вама само мислио

За триест дана моје веридбе.

ВУКСАН (за себе): Јест о нама,

О цени нашој —

Кô пошто би нас боље продао?

Па опет хвала му!... Какви смо ми,

Могао нас је и поклонити.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Вас видет, браћо,

Жеља ми беше, —

Вас, дико српска, седи главари!

Сердари, капетани, војводе!

Слободе свете тврди стубови!

Пропалог царства руко челична!

Насиља турског плахи потопе!

Планина ових сјајни оклопе!

ВЛ. ВАВИЛА: Ох, кад те видесмо!

А стрепили смо много за тобом.

Кад тако некад јутром пораним

И са врхова нашег Ловћена

У мутно море поглед утоне,

А из недара му видим ужаснут

Све прождирућу силу где пени, —

Па бојећи се гнева божијег,

Кâ онај ивер људске ништине

Што се на бурној сили премеће

Кријући своје наде једрила, —

Народа српског знајућ судбину

Задрктао сам често за тобом...

РАДОШ: А ја ти сумњах и о тазбини —

Опрости, кнеже!

Ма Латини су!...

КНЕЗ ЂУРТЋЕ: Сад су нам браћа.

А кћи је њина твоја госпођа!...

ВЛ. ВАВИЛА: Бог да је живи!

РАДОШ (за себе): Ал' не да буде моја госпођа!...

СВИ: Бог да је поживи! Живела госпођа!

ВЛ. ВАВИЛА: Остарео сам,

И гледао сам многе радости,

Али ниједну што би личила

На ову сада те нам доведе

Господско чедо у двор господски.

КНЕЗ ЂУРТЋЕ: О лепоти јој песме причају —

Али и мудрост онде станује

С кротошћу где се скромна невиност

На јагодицам' лица руменог

У заједници сјајној целују;

Та кротост срца и душе њене

Љубављу мени душу занесе. —

ВУКСАН (за себе): Та Латинка ће га залудети — ако већ није,
боже опрости — полудео.

КНЕЗ ЂУРТЋЕ: Али не себе.

Вас ради, браћо,

У Венецији ћерку запросих.

ВУКСАН (за себе): Е, божа ми вјера, да брзо ли лагати научи!...
Нас ради је испросио?... Лаже, здравља ми! А исто би тврдити
могао: вас ради спавам, сањам, једем, ходам — све то вас ради
чиним; а овамо је, опет, узео Латинку, а бога ми, би она по нама

и сиједе плетенице понијела, ил' ако се баш за нас старао, бар да је десетину са собом довео.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: На вас гледи посвећена сени

Последњега од српских царева

И у сану витешке вечности

Вам' аманет на душу полаже,

Осветници царства његовога,

Да му круну независности

На грудима овијех кршева

Својом крвљу сачувате верно...

— И о томе, седи поглавари,

О светињи, о слободи српској —

Реч поведох у својој тазбини!...

РАДОШ: Зар и о томе?

То сам слутио...

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Описујући пером очинским

Тврдог кама неродицу вечну,

Сиротињу јуначких синова,

И бојева стогодишњих следи:

Глад, голоту, погибију, беду,

Што нам често без џебане бојне

На невољи долазе невољно —

Седом дужду из очију старих

Извио сам сузу сажаљења.

РАДОШ: Сузу сажаљења?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Јесте, Радошу!

И обећа послат нам оружја.

РАДОШ: Обећа нам — голо обећање.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И послао је

Пет хиљада пламених пушака.

РАДОШ: Голем је поклон, кнеже,

Сиротињу ће нашу убити.

КАП. ЂУРАШКО: И копљем бисмо Турке тобџије,

И сабљама им руке секосмо,

Којимано су силни тирани

Гараве пушке често грлили.

СВИ: Живео дужд! Живео кнез са кнегињом!

ПРВИ СЕРДАР: И у сану сам пушку спомињô...

ДРУГИ СЕРДАР: Хајд' сад, Турчине! Ходи, скотино!

ТРЕЋИ СЕРДАР: Дођи, да чујеш јеку планина!

ЧЕТВРТИ СЕРДАР: Да познаш децу наших крајина!

ПРВИ СЕРДАР: Ал' је од плама стидан вук!

ДРУГИ СЕРДАР: А још га више мрзи пук!

ТРЕЋИ СЕРДАР: Мамићемо га на стрв.

ЧЕТВРТИ СЕРДАР: На ону скотску, турску крв!...

ВЛ. ВАВИЛА: Вељи је господ, децо!

А милост му је као селена —

По световима собом створеним

Светове ствара, нове милости —

Над громовима бди и муњама;

А народима и владарима

У доброј вољи своје свемоћи

Блаженог мира пружа гранчицу.

И свет се смеје, небо радује,

А у пољупцу жарке љубави

Исполин неба, сунце ватрено,

Испија сузу туге земљине...

А каткад копљем гнева небеског

Неизбројене парне светове

И бацив пламен своје мрзости,

Природу пуни духом пакленим;

Сунца полећу, звезде презиру
Опредељења свога путове
И по бескрајној пусти лутајућ,
С бунтовници се бију репати,
Док као она ситна ћинђувчад
У безграничном прсну простору...
Силан је он, силан, милостив!
Слабога штити, силног присили
Да силу призна много слабијег...
— Милост је, децо, ово његова,
Ово оружје и пријатељи,
Штоно пространим морем владају,
Посланије је воље његове —
Да га славимо јеком пушчаним,
Да окитимо ово престоље
Слободе скупе, сињег камена,
Чалмама белим, голим главама,
Што се о челик наших костију
Пакосно бију, мрве, цепају...
КАТУНОВИЋ: И хоћемо, —

Кад је и господ томе каио!...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Сед' оче!

И о цркви сам светој мислио.

ВЛ. ВАВИЛА: Мудар о свему —

А христијанин

Спасења свога свету храмину

У души својој носи вечито.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И кô хришћанин,

Ал' и кô владар гора слободних,

Крвавијем сам срцем гледао

На Херцегову земљу згажену,

На тужну Босну — на те робове

Што име своје турством каљају

Клањајући се полумесецу,

Одричући се вере Христове;

Па не тек вере, већ и имена,

И прадедовске славе стиде се...

Да у тазбини помоћ запросим,

Да неверницима стазу разорим,

По којој ће нам тужне синове

У поганичко јато мамити —

А спасење је књига — то сам искао —

И добили смо слова, штампару,

Да православне књиге штампамо,

Да их шаљемо браћи несрећној,

Нека се уче бога славити...

РАДОШ: И то зар дадоше?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И то, Радошу!

Ал', браћо...

ВУКСАН (за себе): Е, баш сам знао

Да тако многоречив разговор

Телал тек бива већег грдила,

Што крајем својим пјано поводећ

За собом вуче тешку мрцину —

Баш кô на репу, негде, вуковом

Што је лисица санте лепила.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Венеција је у опасности.

Несити шакал вреле Азије,

Европе полу скоком прејурив,

Престоље златно силних краљева

Омастив крвљу свога беснила —

Сад море мути бојом мача свог.

ВЛ. ВАВИЛА: Добар је бог —

И ми ћемо се њему молити

Да слабе силе дужда млетачког

Крепости своје тврдим оклопом

У свакој беди верно заклони.

РАДОШ: То можемо,

Ал' више?... Оче!

Орлу су силном крила сломљена

Са гавранова јатом гаравим

Ужасну битку тужног столећа

На висовима бијућ каменим,

Одвојен с светом, и са орлићи,

Без хлеба, гладан... Ах оче! Оче!

Отвори очи, па нас погледај!

На тужном пољу шта нам пропаде,

А шта остаде?...

ВЛ. ВАВИЛА: Остаде вера,

Да у промисџ свемогућега,

Да у његову помоћ верује.

РАДОШ: Свет оче, верујем, —

Верујем творца бога, ђавола!

И немогућност би сушту веровô —

Али ће робом остат робови,

А ми гробови...

КАТУНОВИЋ: Шта говорите кâ у грозници!

А где су деца ових планина?

ПРВИ СЕРДАР: Где су мачеви?

ДРУГИ СЕРДАР: Где су бичеви?

ТРЕЋИ СЕРДАР: Којима ћемо скота шибати...

ЧЕТВРТИ СЕРДАР: Под којим ће се ропски гибати...

ПРВИ СЕРДАР: Тирани!

ДРУГИ СЕРДАР: Варвари!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Јест, у тај дух

Што по слободи ових кршева,

Кô неку светлост своје свемоћи,

Широка крила вољно простире, —

Поуздавах се, браћо главари!

И обећô сам дужду, тасту мом,

Хиљаду деце горске послати,
Да му у вељој беди помогну
Угњетатеља српског побити. —
Па пристајете л' на то ви!...

СВИ: Сви!

ВЛ. ВАВИЛА: Хоћемо, кнеже, сви!

ВУКСАН:: Он све: „Хоћемо!...“

Кô да ј' изгубит деце хиљаду
Очитат лудом оченаш?...

РАДОШ: Ти деце немаш, оче, ћут'!

А ја их двоје имам за мегдан,
И ја — не пристајем!

КАТУНОВИЋ: Па зар их ниси за то родио
Да на мегдану бојном изгину?...

РАДОШ: Нека изгину —
Ал' у подножју овог престола,
Бранећи груд'ма камен студени,
Што тамом својих црних гудура
Светињу чува царства пропалог...
Ал' не у Италију... господару, не!

И проклет богдô, проклет сваки тај!

Ко би онамо ишô — презирућ

Рођеног брата сузу, уздисај;

Да на олтару лажи млетачке

Слободе српске оклоп разбије...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Па ко је оклоп тај?

РАДОШ: Ми!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И ми ћемо се онде борити

Где се застава само подигне

Противу скота, противу Турчина.

ВЛ. ВАВИЛА: Хоћемо, кнеже!

ВУКСАН (за себе): Хоћемо сви —

Ал' боме ти —

Кад грдним носом кине гароња,

И из недара стане сипати

Ужасне свадбе црну јабуку,

Лубарде бојне и баљемезе —

У цркву ћеш се, оче, сакрити...

Црн женик да те нигде не види. —

Тек хајде, нека и он говори,

Знамо га ко је, — а то је дост'!

КАТУНОВИЋ: Хоћемо, господару!

ПРВИ СЕРДАР: Хоћемо, круно наша!

ДРУГИ СЕРДАР: Погонићемо скота тог.

ТРЕЋИ СЕРДАР: Крвника вечитог!

ЧЕТВРТИ СЕРДАР: Показаћемо Турчину

Да је Косово крвав споменик. —

КАТУНОВИЋ: Али да јоште живи осветник!

ПРВИ СЕРДАР: Живимо јоште ми!

ДРУГИ СЕРДАР: Још су нам оштри мачеви!

КАП. ЂУРАШКО: Реч ви је плам, браћо!

Па ме својијем огњем сажиге,

У души страшан вихар подиже,

Жеље се ломе по срцу моме,

Траже мегдана и траже крви,

Онде да будем — да будем први —

Где први јекне гром!...

КНЕЗ ЂУРТЉЕ: Само ти ћутиш, Радошу?...

Шта је то?...

РАДОШ: Боље да ћутим —

Нег' оном стазом да се упутим
На коју сте ми ногом несрећном
У овом црном часу крочили.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Шта, Радошу,
Зар смеш?...

РАДОШ: Смем, господару!
Смем рећи свакад истину;
Смем, а зашто не?

Тако ми оне крви точене
Којом сам некад вољно квасио
Тврди остатак царства пропалог;
Тако ми оног сивог Ловћена,
Са којег сам некад кидисо
У тавну маглу дима пушчаног;
Тако ми бога, господару, смем!

Ил' мислиш не смем ни запитати:
Шта се то ради?... Какви савези?..
Куда нам децу мислиш шиљати?
Зад нас још није доста пропало
По висовима овим каменим,

Већ и авети сиње пучине

Зар нашом крвљу мислиш појити?

А Босна плаче — плаче Србија,

А Херцеговина, та сестра наша,

Чекајућ жртве браће слободне

Са сваким даном више жртвује:

Слободу, народ, цркву, светињу.

ПРВИ СЕРДАР: И право има!

ДРУГИ СЕРДАР: А кад он није право имао?

РАДОШ: Па онда, кнеже, нећу питати

За Шуловића и за Мићића —

Премда и они место имају

У мудром збору твога савета, —

Али по жељи Иван-беговој:

Не сме се ништа важно решити

Без брата твога млађег, Станише. —

Па где су они?... Где је Станиша?...

Ил' га у тебе неко опада?...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: „Опада...“

Гле отпадника, „опада“,

Отпадници сте, море, обоје!
Издајници сте срамни обоје!
Бунтовници сте гладни, грабљиви!
Па вас опада ваше недело.

Није вам моја милост довољна,
Којомно сам вас свакад штитио,
Веће упорном руком машате
За сјајну круну мога престола; —
Ал' нећеш никад, стара неверо,
Постићи своју гадну намеру!...

— Па да се не би залуд мучио
Грабећ господство моје и власт —
Из отачаства ћеш бити прогоњен!

И ево сваког опуномоћавам:
Да ко те нађе, види ма где
У границама нашег оташтва,
Слободно да те онде мушкета!...

(Кнез Ђурђе, капетан Ђурашко и многи други одлазе.)

ЈЕДАН СТАР СЕРДАР: Та реч је страшна: „прогнати“.

Њега прогнати! Хеј, друже стари!

Ти си на престо њега догнао —

А он је тебе старца... прогнао...

(Старац одлази.)

ВУКСАН: Ја рекох,

Ал' ко с Латини ломи погачу

Ил' ће полудет ил'...

...буди бог с нама...

Радоша он да прогони!...

(Вуксан одлази.)

РАДОШ: Е срам те било, седа старости!

Кад те овако лудо дериште

Овако грозно може мучити.

Да ме прогони?... Да ме мушкета?...

Је ли то Иван-бегов син... тај Ђурђе?...

Је ли то она крв, она косовска,

Што је још и за Лазара кнеза,

Најмању корист српског народа

Својима груд'ма верно хранила?

ВЛ. ВАВИЛА: Опрости, Радошу!

Али у твојој седој старости

Прилично би тиши разговор —

И сâм си много крив!

РАДОШ: И сâм — и ја сам много крив?

И ја сам крив?... А он нас продаде!

Ја крив?... А ти уз њега пристаде!

Ја издајник?... А ви сте примили

За крв народа ропску наплату!

Три пута десет новца сребрног. —

И ја сам крив?... Ви, јуде безбожне!

ВЛ. ВАВИЛА: Ја ти опраштам, —

Али увреде тако немиле

И неправедне не мож' гледати

Онај што својим крати законом:

„...Не вређај и не опадај!...“

РАДОШ: Е подла глумца, попа лажљива?

Ал' нека, иди, лажи вечито!

Него кад умреш, попе матори,

Размрскаћу ти овим прсима

Христове вере тврди споменик...

А изрезаћу руком невештом

На нагрђеном тако камену

Жића ти лажног нацрт истини...

ВЛ. ВАВИЛА: Ако ме преживиш!

Та не видиш ли, да си сушта сен?

РАДОШ: Повампирићу се

Па ћу ти доћи реч да испуним!

ТРЕЋА ПОЈАВА

У двору кнежеву. Кнез Ђурђе и Јелисавета.

ЈЕЛИСАВЕТА: Тако!

То и приличи мушкој озбиљи:

Дух решителан, воља гвоздена,

Што својом снагом руши бедеме

Препона силних људске пакости. —

Ал' још си доста благ!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ја доста благ?

ЈЕЛИСАВЕТА: И сувише;

У мојој руци да је твоја власт,

Хе, Ђурђе!

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Па шта би, јагње, ти,

Ти тако блага, кротке нарави?

ЈЕЛИСАВЕТА: Црногорце бих учила

Тумачит мојих жеља мигове;

Пламеном моје ћуди ватрене

Нарави њине тврде полуге

У танане бих жице сукала,

Да ми на жеља гласној тамбури

Под лаким перцем оно спроводе

Што им ја гласом тврде одлуке

уз добру вољу тихо успевам...

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Ал' Србо није Талијан!

ЈЕЛИСАВЕТА: Од хијене се лакше питоми

Владар пустиње — лав.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Али и питом — владар остаје!

И тешко оном који покуша

Са прождрљивом руком махнути

На силног цара жарке пустиње...

ЈЕЛИСАВЕТА: Дакле — да те раздире?

Сад видим

Да ме је некад отац варао
Избором дивним прича лажљивих
У које ми је тебе уплео
Као јунака најјуначнијег
У овом полудивљем племену. —
И ти си јунак, ти?... Господе мој!
А овамо те гази слабији!...
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Не, Јелисавето!
Привиђаш, сунце, ти, —
А мене народ љуби искрено,
И све ће оно часом створити
Што само усхтем ја...
ЈЕЛИСАВЕТА: Да, Ђурђе, да!
А овамо се тајно подиже
И са Станишом нешто шурује,
Баш кô да жали ону неверу
Што си је данас по заслугама
Прогнањем вечним мушки даровô.
(Вујо перјаник улази.)
Сад шта ће опет тај?...

ВУЈО: Господару!

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Шта је, Вујо?

ВУЈО: Добро је, господару — а боље ни је у божјој руци!... Тек, вељу, није лијепо!... Ждравља ми, није!... Сијед чојек... п' онда... можда је и гријех?... Ал', вељу, боље да си га кâ скота убио!...

ЈЕЛИСАВЕТА: И тебе с њим!

ВУЈО: Де! де!.... Хоћу л' их пуштит... А дошли су и они да те лијепо моле, господару, за Радоша, да ни га поклониш, господару!... А ево те још и у бешици службах... знаш кад те оно обучавах орлове стријељат? Па намјеште орла ти уби Иванбегова најмилија јагара... Е бијаше смијеха... Сиромах Радош неће се скоро насмијати као...

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Говори ко је дошао?

ВУЈО: Божја ми вјера, не море! У туђинству је, господару, горак осмијак!... Тек, вељу, поклонићеш га?... А ено војводе Шуловић, Мићић, а и капетан Вуксан дођоше лијепо те молити да ни га поклониш, господару!

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Нека улазе!

ЈЕЛИСАВЕТА: А ти излази,

Стара дртино!

ВУЈО: Одавна и стојим, свијетла госпођо, па сам ти и додијâ... Хајд'! хајд'! отис'ћу ја... ал'... *(За себе.)* Ова га је прогонила, онако сиједа и стара! Боже, опрости, ал' није у њој све начисто... морâ је и њу нечастиви репом у памет чарнути, хајд'! хајд'!
(Гунђајући излази.)

ЈЕЛИСАВЕТА: И ти си господар?

А овамо ти иду робови

Да ти намера праве путове
Неверства свога оштрим ноктима
Као кртице злобно подрију.
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Причиња ти се,
Веруј, грлице!
А то су добри људи, добри сви,
Шуловић, Мићић, — а и Вуксан је, —
А што за Орловићем жале?... Хм!
За њим ће, чедо, многи жалити,
Јер беше јунак, храбар, разборит;
Ал' старост — знаш, остарео је,
А старост често умљем помери,
Постаје злобна, пуна зависти. —
(Шуловић, Мићић и Вуксан.)

А откуд и докле ћете ви?

МИЋИЋ: До тебе, господару!

ШУЛОВИЋ: Распорено ти срце доносим,

Заустави му крв... ти, кнеже, мо'ш

Једне ријечи брзим мелемом

Мо'ш ми залечит рану дубоку,

Или у срцу сву крв следити...

ВУКСАН: Дођосмо, господару, и ти, госпођо,

За Радоша вас нашег молити.

ЈЕЛИСАВЕТА (*кнезу насамо*): „Нашег?“

Е чу ли, кнеже: „Њиног“ Радоша?

ВУКСАН: Да вратиш, кнеже, ону твоју реч

Којомно си га прогнао.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Да је погазим, —

Али се царска никад не гази!

ШУЛОВИЋ: Баш да је царска,

Да је — боже опрости — баш и Христова,

Кад као стрела једном појена

Народу целом груди раздире, —

Кô слабог црва бих је згазио...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ти би, —

Ал' никад ја!...

ЈЕЛИСАВЕТА (*насамо Ђурђу*): Тако, ха!

Буди муж!...

ШУЛОВИЋ: Моли га и ти, светла госпођо!

ЈЕЛИСАВЕТА: Ја молим — ви'ш!

МИЋИЋ: Хвала, госпођо!

ВУКСАН (за себе): Радуј се сада, седа старино!

Од курјака те иште лисица...

ШУЛОВИЋ: Моли, госпођо! Кажи слободно,

Гласића свога слашћу меденом

Заслади горке збилъе опоре,

Које на себи носи истина;

Послушаће те, кажи све:

Да није права имѠ гонити

Столећа тужног седу старину,

Који је својих груди извором

У годинама жарке припеке

Врхова ових камен росио...

Говори, моли, светла госпођо!...

Ви'ш, лепо би ти израз милости

На дивотноме лицу стајао...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А је л' заслужио!

ШУЛОВИЋ: Ко пита то?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ја!

ШУЛОВИЋ: Ти, господару?

И ти си смео мене питати,
Мене — сведока дела безбројних
Којимано је старост китио
Тај седи витез?
Је л' заслужио
Да га у тебе моли госпођа?...
О, господару!
Ти се не сећаш —
Кад оно страшна сила удари
На кршну земљу Иван-бегову,
Да је обори, да је разори —
И силан паша рикну ужасно
Храпавим грлом шесет тисућа,
Да мачем своје зверске јарости
Колевку тврду српске слободе
Са блатом ропства браће несрећне
Изравна, сруши, згази, измрви, —
Па знаш, ко беше витез бесмртни,
Да силног пашу силом дочека?
Радош Орловић!

Прогнани Радош, да!

Он, јест — кад други тражише

По пећинама мрачним заштите,

Он храбар стаде са неколицином,

С маленим бројем, али с лавови,

Све гора ових снажни синови —

И осим турског робља, плена, богатства,

Трин'ест је рана донџ са собом,

Све турског ножа бесни трагови...

Па још ме питаш:

„Је л' заслужио?...“

Да га у тебе жена замоли?

То, кнеже, боли!...

МИЋИЋ: Кџ да раздиреш

Прсију наших врелу утробу.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А што је невера?

ШУЛОВИЋ: Зар он?

ЈЕЛИСАВЕТА: Што је издајник?

ВУКСАН (за себе): Издајница си ти!... хијено злобна

Штоно осмехом доброћудности

Пламен прикриваш пакла нутрашњег...

— Гле, шапће опет кнезу на уво;

Ено се смеши... Ех, пропао си!

Упропастио те осмех једини,

Војводи наша — стари Радошу!...

(Гласно.) Опрости, кнеже, издајнику том!

Тај издајник је сву крв пролио

За Иван-бегов и за Ђурђевог дом...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: „...Том издајнику?...”

Издајник је, да!

Свака му длака седог темена

Јасно сведочи срамну издају...

— Једно се чудим: како дођосте,

Како хтедосте, како смедосте

За издајника тога молити?...

Ил' је завера?

Ал' хајд', одлаз'те!

Син Иван-бегов уме презират

Подлости ваше сваку намеру!...

ВУКСАН: То беше оштро.

МИЋИЋ: Жив Црногорац није слушао

Од кнеза свога таке увреде. —

Е, хајд'мо сад!

ШУЛОВИЋ: Ово је јад!

Ово је клетва, то је несрећа!

Змијскога једа то су потомци,

Што ће нам земљи бистре изворе

Са смртоносном пеном мутити.

(Сви троје одлазе.)

ЈЕЛИСАВЕТА: Е чу ли, зликовци како говоре,

Да издајника старог измоле?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Нису зликовци —

Само их силна љубав заноси

За старим другом своје младости;

Ал' сада збогом!

Са митрополитом

Данас се јоште морам видети.

Он један може ову бујицу,

Што се кô силан вихор подиже

Због прогнанога старца војводе,

Своје ријечи силом чудесном

Утишат часом и умирити...

(Кнез Ђурђе одлази.)

ЈЕЛИСАВЕТА *(сама)*: Радош прогоњен.

То бледо чело вечне озбиље —

Сад нек' по странству мрском лутајућ

Разбија кости тврде лубање,

Премишљајући црне планове,

Што Венецији грдој хтедоше

Одрећи помоћ земље дивије, —

Кô да је штета, ако изгине

Оваке рите читав милијун?...

Сад има каде мржњу гојити,

Изрицат тајно — јавно викати:

„Нећу и не дам своје синове!

Нећу штампару! Нећу дуждеве!

Венецијанске нећу дарове!...“

Нека, нек виче, па да промукне,

Овде му нико не мож' чути глас...

Само Станиша —

Још он остаде?...

Али и његов закуцаће час!...

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

[Одлазећи у прогонство, Радош се опрашта са породицом.]

ТРЕЋИ ДЕО

[Ђурашко јавља Јелисавети о завери коју Станиша и Радошеви синови, Бошко и Богдан, спремају против двора. Капетан обећава кнегињи да ће, заједно са својим перјаницима, брзо угушити буну. Марта, Ђурашкова жена, опомиње међутим заверенике да беже из Црне Горе.]

ЧЕТВРТИ ДЕО

ПРВА ПОЈАВА

Ноћ. С једне стране мрко црногорско стење, на другој се види полумесећ: Станиша сâм, а тамо даље Бошко, Богдан, Станојло, Мира и остали бегунци.

СТАНИША (*ударајући ножницом од сабље у стену*): Отачаство камен!... Брат крвник!...

Слобода име!... Народ превара!...

А вера, закон олтара нема!...

Или је оно где подлост клања

С метанијама лажи притворне

Призивајући име Христово,

Да грешног срца подле намере

Именом божјим срамно прикрије?

То није.

То је пакао —

У коме сам се горко мучио,

У коме сам се мрзит учио!...

Па шта ме вуче томе камену?

Шта ме призива томе пламену?

Шта ме везује?

Да није крв

Што сам за овај камен пролио,

Занесен некад лажним речима:

Слободе, независности, вере, народа?...

Да нису гробови?... Гробови нису.

Погажени су!

Гадне туђинке нога погана

Искршила је венац ловоров,

Што су ми деди са вековима

На споменику свога имена

Витешким радом верно низали...

Освето, селе!

Твој ли је глас

Што ми крваво срце премеће,

Што ми на душу хладну ручицу

У грозничавом своме заносу

Као светињу своју намеће?

Осветићу се!

КАП. ЂУРАШКО (*озго на стени*): Ох, скупа пољупца!

Скупље га нико није платио:

Децу сам презрô — браћу издао,

И сад рубином крви његове

Да јој дијадем сјајни окитим?

Да је са братском крвљу наситим?...

Ох жељо, жено!... Змијо, идоле!...

Куда ме зане, куд ли поведе?

Како ли ужди огањ паклени

Што сажалења сваку капљицу

Са својим пламом жељно испије!

СТАНИША: Ено месеца —

Ко мусломанску помоћ затреба,

Њему се мора смерно клањати:

А ја је требам... Дакле, месече,

Послушај молбу сина гоњеног,

Отровну капљу Иван-бегову —

Те савет носи правовернима,

Будућој браћи Срб-издајника —

Да ову хрпу зверске пакости,
Прот Карадага што су подигли,
Са новом злбом журно умноже;
А ако треба гнева, пламена —
У грудима им муње доносим,
Па нека муњом братске освете
Голему хрпу своје мрзости
У згарајући пламен поджигу;
А треба л' сабље — брат је доноси,
Да својом руком брата покоси...
КАП. ЂУРАШКО: Па шта још чекам?...
Није ли доста једа избљувô,
Дражећи своје речи отровом;
Као да нука саму природу,
Да му главурду громом раздроби?
СТАНИША: И ево ти се, божји престоле,
Идоле бледи мухамеђана —
Гробом мојега оца заклињем:
Да ћу и ону љуљку рушити
У којој нас је мајка брижљива

Певајућ оне сетне песмице

На једном млеку брижно гајила —

Кô да је знала тужну судбину,

Шта у црнилу своје тајности

Подмлатку чува срца њезиног...

КАП. ЂУРАШКО (*озго са стене*): Нећеш, неверо!

(Пушка пукне, Станиша посрне.)

Прости, Станиша!

А доста ти је, мислим, занавек...

(Ђурашка нестане са стене.)

СТАНИША: То није Црногорац,

Рђаво гађа.

Само је леву сису очешô.

(Бошко, Богдан и Станојло долазе хитно.)

БОШКО: Је ли душман?

Ил' је само покушај оружја?

СТАНИША: Душман!

БОШКО: Ох, кажи га,

На сабљама да га разнесемо.

СТАНИША: Одонуд јекну пушка,

А ту га нестане.

(Бошко, Богдан и Станојло са голим ножевима одлазе, Мира долази.)

МИРА: Ох, жељо жива,

Је л' тебе гађо?

СТАНИША: Мене!

МИРА: Моје је срце гађао....

СТАНИША: Моје запарао....

МИРА: А моје закрвавио,

Мој бели дане!

СТАНИША *(притискајући је к грудима)*: Лане!

МИРА: Па баш где срце куца,

Ту прска крв?

СТАНИША: Живот је тражио....

МИРА: Животе мој! *(Љуби га и опет грли.)*

СТАНИША: Умал' остаде....

МИРА: Умал' не даде

Животу моме рану самртну.

Па је ли тешка!... Данче рањени!...

СТАНИША: Није ни рана —

Не вреди да се тако казива,

Кад живот није врелим оловом

Убилац тајни груд'ма раздерô.

МИРА: А зар је могô?

И где је срца, то да учини?

СТАНИША: „— Срца?“

Зад има срца, чедо невино!

Људске су труди, Миро, без срца,

А то што таким крсте именом

Гадно је клупче самог отрова,

У њем' се легу чеда зависти:

Издајство, злоба, пакост, невера —

Па кад одрасту, кад набујају,

Верна се браћа снажно загрле,

И заверив се чуда стварати,

Поштење кољу, гоне невиност

И сваку искру добра, крепости

Отровом своје паре каљају...

МИРА: Јаох, Станиша!

Немој да збориш тако пакосно —

Ја мрзит н' удем, само љубити, —

Па би ме пакост могла убити...

СТАНИША: И ја сам знао само љубити —

Љубити јест — и то безгранично!

Љубити брата, снаху, другове,

Љубити небо, гору, лугове,

Љубити ону земљу очину —

И штедит сваку ону травчицу

Што своје пиће благим мелемом

Вимена пуни овци безлобној,

Да свога млека храном питомом

Планинског сина стиша желудац.

МИРА: А сад?

Зар не знаш више љубити?

СТАНИША: Ја не знам —

Не знам ни како ми је,

Откад ме она змија уједе,

Чисто ми срце поста дивије.

МИРА: Немој да кажеш, звездо, „дивије“,

Та питомије, реци: тужније —

Кад туга само тугу доноси.

СТАНИША: А увреда?

МИРА: Мене ражали....

СТАНИША: Мене распали —

Ал' ево браћа твоја, моји другови...

(Богдан, Бошко и Станојло.)

БОШКО: Утече!

БОГДАН: И нерањен.

СТАНОЈЛО: И несахрањен.

СТАНИША: А упозна ли ко је?

БОШКО: Месец издаде —

Неверства црног лице погрдно,

Чело и очи све нам исказа

Та издајица да је Ђурашко.

БОГДАН: Ал' шта је с раном?

Стаде ли крв?

БОШКО: Хајд'мо, Богдане, хајде, Станиша!

Те лутајући ваљда нађемо,

Ако не мелем тешким ранама —

А оно барем, некој колиби

Куцнув на врата, измолићемо

Уморном телу тврду постељу.

СТАНОЈЛО: Хајд'мо, Станиша —

Или од ране или хладноће

Ал' тек си много блед...

(Сви одлазе.)

ДРУГА ПОЈАВА

Ноћ. Колиба на граници црногорској. Радош Орловић у издрпаном херцеговачким хаљинама седи украј ватре. — А затим Бошко, Богдан, Станојло, Мира, Станиша и други.

РАДОШ *(подстичући ватру)*: Докле је било крви у срцу

Није ми требџ огањ и плам,

А сад?

Вечита зима, вечити лед;

Кâ онај лисâк тужне јесени

Кад хладан север дуне планином,

Тако ми срце дркће, умире

У својој зими — леду вечитом...

Ах, боже мој!.... јест, ја сам лист!...

Ил' нисам? Не... ја сам стари бор...

А моја деца грање лиснато —
Кнез Ђурђе вихар беше ужасни —
Па се са муњом вихар ожени
И на темену моје старости
Безбожну свадбу грозно славише.
Изломише ми старост лиснату,
Одвојише ме с децом рођеном...
То беше ужас самој природи,
Оног се дана море љуљало
И рикајући гневно, ђипаше
Мутнијем песком море шибалућ —
А с облака се змија јављала
Присипајући огањ срдито,
Потресала је ломни трескови
Планина даљних темељ камени.
Са таком свирком громко праћени
Младенци пусти даље летеше,
Док нису ногом своје мрзости
Од Црних Гора гробље створили
И на том гробљу крст оборили...

(Споља се чује разговор.)

Ал' ко то збори?

БОШКО *(споља)*: Има ли кога ту?

Отвори, хеј!

РАДОШ: Ма ко сте ви?

(За себе). Још питам ко?

Убица неки, или очајник,

Коме је поглед људи омрзô,

Те веће сити сунца божијег —

Кроз поноћ рију као кртице.

(Радош им отвара врата. Бошко, Богдан, Станиша, Станојло и Мира улазе.)

БОШКО: Помози Бог, деко!

РАДОШ *(седајући наново уз ватру)*: Ако се нисте бога одрекли,

Нека вам, децо, господ помогне!

БОГДАН: Амин, старче!

РАДОШ *(позна их)*: Ах, боже, та то су они!

БОГДАН: Ко, старче, ко? Зар нас познајеш?

РАДОШ: Ај, ђецо, остарио сам, врло сам остарио, па и не видим;
— а и шта ће ономе који је сто година по свијету издајство,
пријевару, мрзост и лаж гледао — шта ће му вид? Боље да
ослијепи...

БОГДАН: Боље и јесте, старче, — који очима само несрећу гледи, боље да се родио слијеп. —

РАДОШ (за себе): И не познају ме синци рођени!...

Ал' и по чему ће ме познати?

Кад и сâм видим да сам нестао

„Да мене нема више у мени —“

По овим мојим гадним ритама

Сердар се стари не да познати —

По оку ваљда?... У оку ми је

Невоље горке чемер и јад.

На челу боља, очаја, глад...

(Гласно.)

Ђецо, огријте ми се — коџа и студи још, а хладан вјетар пуше и по овијем пустим висовима бијелим мразом врхове шара, а пут је мучан, ђецо — а ноћ је ноћ!...

БОГДАН: Да није црња у души ноћ,

Ово би божји био благослов.

РАДОШ: Сироте!... Па докле ли наумисте?

БОГДАН: Далеко,

Ал' о том после,

А сад ми кажи, седа старино,

Да л' имаш траве или мелема

Којим бих рану могô привити?

РАДОШ: Рану?

А ко је рањен, дијете, ко?

БОГДАН: Наш један друг —

Па ако рану умеш познати,

Ево је, старче, па је погледај.

СТАНИША: Не боли више —

Тек нешто мало крви истече.

РАДОШ (*пипкајући прегледа рану*): Душман је био — зликовац!

Срце је гађô —

Ма није, дете, било суђено

Да тако млађан живот изгубиш, —

Ево ти листак од жиловлака,

Перући рану водом смлаченом

Њега ћеш трипут само привити —

Зарашће рана... А њим сам многе

И опасније ране лечио...

Ма шћах вас питат, децо,

Куда пођосте?

На далеко ли, млади, смислите?

БОГДАН: Далечно, старче, богме далеко!

Мој отац не би тамо ишао,

Да му за сваку стопу крочену

По једну царску круну дарују.

РАДОШ: Још нијесам видио круне — ну, веле да се сија у злату и у рубину; а на злато се човјек лакоми.

БОШКО: Хај, да нам оца знаш!...

РАДОШ: Можда и знам....

БОГДАН: Орловића знаш ли?

РАДОШ: Слуша сам за сердара Радоша, што су га са невјерства прогонили...

БОШКО: Прогнао га је невјерник!

РАДОШ: Па Радош зар не би смио онамо ист куће му синови иду?

БОГДАН: Зар би он ишао у Турке?

РАДОШ: Би л' ишђ, децо! Та ишао је!...

С крви је њине панцир кошуља

Изгубила му сјајност позлате;

А на балчаку сабље убојне

И не виде се зрна алемска

Од њине крви, децо, делије!

БОГДАН: Био се с њима,

Али се не би њима предао!...

РАДОШ: То никад не би!

БОГДАН: А ми идемо Турцима —

Ви'ш, старче!

Откада Ђурђе жену доведе —

Млетачког дужда пород пакосни —

Не прође дана за тог времена,

А да синови наших планина

Тиранства њиног следи жалосне

Мучећи муком не осетише. —

Испрва шћаше деце хиљаду,

Да их на касапиште своје отпрати;

После нам старог оца прогони,

А Бановића смрти предаде.

Па и тај куршум, што нам Станиши

Са масном крвљу прска доламу,

Посланије је злобе њезине....

РАДОШ: То ли је узрок који вас гони

Да се предате црном сотони?

БОГДАН: То, старче;

Али што гледаш тако?

РАДОШ: Турцима?

Ох, зар Турцима?

Безбожницима, мрким вуцима!

Рушитељима српске светиње,

Слободе свете, цркве Христове,

Упропастиоцима царства нашега,

Храниоцима рана дубоких,

Што их на овима груд'ма несрећним

Као аманет сјајне освете

За пород чувам срца сломљеног

Зар њима, децо?... Клетници!...

БОШКО: Та је л' могуће, боже господе!

Ах, бабо! бабо!

БОГДАН: Ах, оче! *(Хоће да га пољуби у руку. Радош га отисне.)*

РАДОШ: Одлази даље, срамна неверо!

Даље, подсмеху моје старости!

Даље!

Ил' ево кажи гласом покајним

Да ћеш се стидет срамне издаје

И вратит себе своме оташтву...

БОШКО: Немамо више оташтва!

СТАНОЈЛО: Сердару седи, ми га немамо!

БОГДАН: Без оташтва смо, бабо, остали,

Откад у њему жена вољкује,

Откад се газе света слобода,

Откад се подлост смеје светињи,

Откад нам, бабо, тебе прогнаше —

Нема нам онде више оташтва!

РАДОШ: Откад сте оно ногом несрећном

У Турке пошли — издајници сте,

И проклетници клети одонда...

БОШКО: Не куни, бабо, својих синова!

БОГДАН: Не кори, бабо, страшним прекором!

СТАНОЈЛО: Зар да насиље срамно трпимо?

СТАНИША: Зар да чекамо, безазленици,

Да од нас прави својим ћудима

По обичају том венецијанскоме —

Прстима меким шарен-луткове,
Што ће се на миг ока њезиног
Вешто окретат — и кô пајацо
— Љубимче лудо земље њезине —
Служит за шалу подлој госпођи?...

БОШКО: Наћемо, оче,

Па ма се знали турчити!

РАДОШ: О гнусна часа бедне старости!

О подле деце оца Србина!

Љубави моје срамна изрода!

О где си, снаго, где сте мачеви,

Којимано сам Турке секао —

Да њима изрод срца покољем,

Да мачем збришем грдну поругу

Што ми на име деца бацају?

Или ти где си, мајко њихова,

Да их прокунеш млекоом мајчиним,

Којим си клетву моје старости

На меким груд'ма трудно дојила...

У Турке, зар у Турке?

Ха, у пакао!...

Ил' тамо где је много страшније,

Међ' змије, гује, вукове,

Кад у беснилу глади очајне

Са себе здраво месо кидају...

Ха!...

МИРА (*клечећи*): Бабо! Ах, бабо!

Опрости браћи — своје породу,

Опрости мени — ћерци јединој,

Та ми смо добри... Ах, бабо, бабо!

Али...

РАДОШ: И ти си млеко своје презрела,

И ти си ону нежност румену

Са свога подлог лица скинула!...

Ох, бог вас клео, карô, убио!

А несрећа вам стопу по стопу

Срамотан живот верно пратила!

И ти, зар и ти?

Та да се куга с грозом љубила,

Грознији пород не би изникô!

Нег' ово троје...

МИРА (*кличе*): Бабо, ах, бабо!

РАДОШ: Ја немам деце!... Немам никога!...

Богом сам проклет, немоћан, стар!...

(Радош одлази. Мира пада у несвест.)

БОГДАН: За њиме, Бошко!

Станојло, брже идите!

А ја ћу донде Миру гледати...

ТРЕЋА И ЧЕТВРТА ПОЈАВА

[Станиша, Бошко, Богдан и Станојло одлазе у турски табор, где добијају помоћ.]

ПЕТА ПОЈАВА

[Црногорци се спремају за отпор.]

ШЕСТА ПОЈАВА

У кнежеву двору. — Кнез Ђурђе и Јелисавета.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Не, жено, не!

Немој уздахнут више никада,

Та крвав ти је сваки уздисај!

Па ако и даље тако уздишеш,

У крви ће ми престо запливат...

ЈЕЛИСАВЕТА: А ја ћу плакати.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Свака ти суза кап је самртна,

Од ове земље гроб ћеш створити!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Ја ћу клети.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Ох, куни, жено, куни, проклињи!

Твоја је клетва земљи благослов!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Благослов клетва?....

А суза ми је смрт?...

Е ја ћу молит бога вишњега

Да сваку капку црне жалости

У грозну клетву мени претвори;

Те ћу бар тако проклет судбину,

Што ме у ову земљу доведе;

Проклећу мајку, што ме ј' родила,

Проклећу све, и свет и дан,

Кад сам га вид'ла први дан...

Проклећу тебе, моју несрећу,

Проклећу, кнеже, очију вид,

Што ме занету тако занесе,

Да за те пођем, моја несрећо! *(Плаче.)*

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Та не прогнах ли све најдражије —

Витешког брата, млађег Станишу,

Са њима оне младе орлиће,

Прогнаног старца пород ужасни?

Па шта ћеш даље са тим сузама...

Мало л' је жртви?...

Искажи жељу, клетво небеска,

Децу и старце — све да прогоним!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Па да л' сам икада

Њино прогнанство потраживала?

Не, Ђурђе, нисам!... То никад нисам ја!

Твоја је мудрост и самољубље —

Опростићеш ми томе изразу —

Распудила им грозну заверу,

Противу тебе што су подигли...

А ја?...

Ја сам сирота једно тражила:

Преобраз сјајни твога образа —

Благодарност сам само искала

Којим си Венецији дуговô —

Или јој ниси тиме дуговô?...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Јесам —

И исплатићу јој све

Најскупљом крвљу мога народа..

ЈЕЛИСАВЕТА: Твога народа?...

Зар не и мог?...

Зар сам туђинка?... Ох, боже мој!

У овој земљи, земљи проклетој!

Јест, туђинка сам!

Јесте, осећам!

Све ме у овој земљи презире;

Све преза, стрепи — све се уклања,

Као да лице носим кугино,

Ил' поглед смрти, ил' у њем' смрт;

Па ко се оне такне светлости

Којом живот ми мрски негујем,

Тај ће умрети, отроваће се. —

Господе!...

И ти, госпођо, мајко његова!

Шта сам згрешила те ме отиште

Из раја мог — из Венеције?...

Ах, Ђурђе!... Ђурђе!... Толика жртва

Што сам на олтар вреле љубави

Бешчувственоме мужу поднела —

Па?...

И опет, кнеже, морам питати:

Где су ти оних десет стотина

Што си на начин 'нако свечани

Пред главарима ових планина

Венецијанцима као припомоћ

За љубав моју... дужду обећо?...

КНЕЗ ЂУРТЉЕ: Обећање ћу испунит.

ЈЕЛИСАВЕТА: Ал' кад?...

КНЕЗ ЂУРТЉЕ: „Кад?...”

Тако и бродар мучне пучине,

Упрвши поглед, пун очајања,
У безграничје гледа жалосно;
И залуд пита бурне валове:
Којег ће дана земљу угледат?
Одговор му је хучно беснило
Којим га оркан мразно поздравља
— Твог ума, жено, чедо пакосно
Узбуркало је бесне валове —
А валови су она племена
Којима твоја слатка немилост
Прогони брата, оца, другове —
То су валови, што засад кришом,
Ал' грозно вичу: „Освета!...“
ЈЕЛИСАВЕТА: Ти буди стена!
Нек' се о твоје груди раздробе
Пучине мукле бесни валови,
Робова твојих дивљи синови.
КНЕЗ ЂУРЂЕ: И тврда би се стена разбила. —
ЈЕЛИСАВЕТА: Само не тврда воља,
Не мушка реч!...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: „Воља и реч?...”

Та моја воља беше твоја реч,
Твој осмех, суза, клетва, уздисај,
Ил’ самог мига она тајна вест
Увек ми беше оштра заповест...

ЈЕЛИСАВЕТА: „Беше?”

Зар није сад?...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И пре и сад, и док не умрем!

Ох жељо, жељо! Сунце! Данице!
Твојих зеница пламен вечити
Мојом је душом свакад вољковô —
Ил’ суза била, или осмеха
У њима синô блистајући сјај,
Заповеда ми... идем покоран —
И неосуђен, и неприморан,
Да ти извршим свети завештај.
Хиљаду хоћеш?... Добро, хиљада
За сузу твоју нека пропада...

(Чича Вујо улази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Шта је, Вујо?

Какво нам добро доносиш?

ВУЈО: Вјере ми, господару, није ни вријеме да би ни добра донијело... Жље, господару, жље! Пре неђе соко ти сломи десно крило, а послије ти липса најваљастии хат — за којег још покојни Иван-бег кажеваше да је од пасме Кастријотових ждребицах... Одмах сам рекâ неће добра бит!... П' онда и јучер на ноћ, веле пастири, да је једна звијезда пала?... Чија ли ће бит?... Жље, господару, жље!...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Па то ли дође мени причати,

Гатке?

Хајд' иди, Вујо, други пут

Можда ћу моћи гатке слушати;

Сад ме остави!

ВУЈО: На часноме се крсту заклињах твоме оцу, покојноме господару Иван-бегу: да тебе, сина његовога, за живота оставит нећу... Бог да му душу прости, а био сам му много у вољу; ријетко да прође дан, а да се са мном не насмије... Једанпут баш у боју....

ЈЕЛИСАВЕТА: Дост'!

Казуј што си дошао?

ВУЈО: Дошâ сам... дошâ... ал' право да ти кажем, свијетла госпођо!... Дошâ сам господару нешто казат...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Казуј шта је?

ВУЈО: Један крајишник чека — кâ имâ би ти нешто рећ... Не знавам га, ну рукâ бих да је унук покојнога Брацоке — тако га звамо. — Та знаћеш, господару, онога те га је спјевâ покојни Потуцаковић... Баш он.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Кажи нек' уђе!

(Вујо одлази.)

Чедо од разговора!

Ал' давно памти, па много зна.

Није једанпут љута Крајина

Бленула чудом у јуначину

Што копљем својим бесно продире

У густу маглу дима пушчаног.

Ал' сад је стар...

(Један крајишник улази и ћути.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Што ћутиш?... Говори шта је?...

КРАЈИШНИК: Опрости, господару!...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Да ти опростим?...

Чело ти је погружено, кротко,

Понашање сувише понизно,

Још ме ниси ни погледом добро,

Ни реч реком — па да опростим?

КРАЈИШНИК: Господару!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Поглед ти је, истина, ужасан,

Несрећу ми некакву гласи —

Ал' говори — све нека је просто!...

КРАЈИШНИК: Шест тисућ' војске, све Анадолије, удрило је јутрос зором на границе наше. Војвода Топузовић истина их је српски дочекâ, али је до сада ваљда погинуо?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ти ниси Црногорац!

Стотину пута толико паде

Од оштрог гвожђа горских лавова

После косовског боја ужасног;

А ти од шесет тисућа дрхћеш?..

КРАЈИШНИК: О, господару, не задрхта од силе турске ниједно дијете црногорско, а ће ли муж?... Али је са Турцима и Станиша с Орловићи.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Доста је сад — одлази!

(Крајишник одлази.)

Човек је, веле, чедо љубави —

Да ко је пород злобе, зависти?

Или су ово двоје близанци,

Што блудна жена, срце човечје,

С јараном својим — црним ђаволом —

Незакониту љубав проводећ

Изневереном мужу изроди?...

А човек луда!... Храни копилад!

Љуби их, тепа, мази, милује,
У пуној болти свог супарника
Купујућ сигре деци љубљеној:
Медене страсти, шећер пакости,
Војнике хитре, брзу освету;
И на меком их крилу љуљајућ
Одгаја пород своје блуднице...
— Бошко и Богдан, с њима Станиша?....
Или управо он је пред њима —
Јер најпре иду муње, громови,
Па после тога хучно долази
С вихором силним страшна бујица...
Јеси ли чула?
Шесет тисућа!...
Пред њима бесни увређен лав!...
ЈЕЛИСАВЕТА: Твој мили брат.
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Јест, он —
А за њим лете два осветника,
Два мрка вука — два Орловића —
И оштре канџе крвљу кржаве;

Где писку чују слабе нејачи
Ужасним грлом крикну храпаво
И моћна крила стресају љути —
Али...

Што дрхћеш, звездо!... Страх?...

То ли је име госту наказном

Што кô просјак ногом кљакавом

Дворова туђих чепа прагове,

Просећи гласом јадне немоћи

Гладноме телу сухе постеље!

Али...

Напоље, рђо!... тражи колибе,

Нису за тебе двори Ђурђеви;

Јунаци само... смелост, освета,

На мекојзи ће свили лешкати

По којој престо сина Ивова

Камења драгог зрна просипље...

(Катуновић долази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Војводо, шта је?

Твог ока тама шта ми доноси?

КАТУНОВИЋ: Ноћ.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Какву?

Је л' благу, лаку — ону вечну ноћ?

КАТУНОВИЋ: Ужасну....

Јеси л' на гробљу кадгод угледао

Поноћи неме црну завесу,

Што из дубине свога тамнила

Усплахиреном оку износи

Давно умрлих живе костуре,

Које ти гласом исподземаљским

Ушима нежним приче кржаве

Из давно прошлог доба причају,

Показујући сувим прстима

Ребара белих оштре шкрботи,

Бриткога ножа храпав споменик!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Ох, немој тако, драги војводи,

Сва крв се следи тебе слушајућ...

КАТУНОВИЋ: Још црње приче, још ужасније,

Од којих ће се и неразуму

Као од грома силног смрвљеном

У тупој глави мозак следи

ЈЕЛИСАВЕТА: О! о! о!...

КАТУНОВИЋ: И земља ће се ова смрзнути,

И Црнојевића река застанут,

Кад из пехара деце рођене

Окуси отров срамне издаје...

ЈЕЛИСАВЕТА: О!...

КАТУНОВИЋ: Чуј, господару!

И ти, госпођо!

— Ако се мирно може слушати

Оркана бесног хучна приповест

Што из дубине мутне пучине

Смртоносијем гласом урлајућ

Бродару бедном носи ушима:

„...Богу се моли!... Смрт!... Иде смрт...“

Још жалоснију, још несрећнију

Катуновић ти данас доноси.

Али опрости, о господару,

Скраћене приче грозан садржај: —

...Станиша је Турчин!...

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: И то — зар и то?

Па ко сме рећи,

Да му не беше мати блудница?...

КАТУНОВИЋ: И седог орла мрки синови

Истурчише се — и Станојло,

И пет стотина ј' с њима делило

Преваре грдне грешну свечаност.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ (*глади се по челу*): Још нешто хтедох питат,
војводио...

Али доста је — доста, сувише,

Под твојих гласа тешким теретом

Слабачка ми се плећа сломише...

КАТУНОВИЋ: Још није све —

О, господару, има још!

Јер где се пакост с злбом завери

Поштења мушког груди цепати,

Тек ће на гробу светле истине

Грехова својих корак каљави

Обуставити — пјано посрћућ:

Са Арслан-пашом и са Османом

Неверници се тврдо сложише,

И веће крвљу браће рођене
Таласе хитре шумне Мораче
Крваво муте... И Топузовић,
Бранећи мушки тврду границу,
Од издајничке сабље погибе.
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Иди, војводо!
Катуњане ми верне искупи
И што мо'ш брже брзај Морачи;
А за тобом ћу намах послати
Крајева других бојне синове.
Видећемо се!

(Катуновић одлази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А ти, јагњешце, немој дрхтати,
Док ова рука носит узмогне
Челика тврдог терет изоштрени,
Не бој се, чедо!
А сада збогом!
Са владиком се морам састати.

(Пољубивши је одлази.)

СЕДМА ПОЈАВА

На истоме месту. Јелисавета сама, а затим капетан Ђурашко.

ЈЕЛИСАВЕТА (*са собом*) „....Станиша Турчин?...“ Турчин?...

Ха! ха! ха!

А већ сам била и претрнула —

Ха! ха! ха!

Зар се и онде може турчити

Где херувими и серавими

Умилним гласом славе господа?

Мртав је он!... Убијен... леш!...

На стени тамо негде каменој

Немилице се трују орлови

Месишта тврдог љутим отровом...

Ил' можда вуци гладни урлајућ

Купе сад друштво — бесне гладнице —

И покрвив се љуто међ' собом,

Мршаве хисе траже желуцу

На мртог тела гладној утроби...

Ал' што га нема —

Тога Ђурашка?...

Да није рањен, или сахрањен?

Ил' можда крвник није избљуво̂

Отрова свога капку последњу?

Ох, престан', срце, слутит несрећу,

Та и без ножа и без олова

Мојих би жеља тешки ројеви

Умртвили му сваку искрицу

Што му куцањем била казује

Пакосном срцу живот несрећан.

(Капетан Ђурашко улази.)

ЈЕЛИСАВЕТА: И једва једном,

Чекано злато, жељан бисере!

Крвава сабљо, ти!...

КАП. ЂУРАШКО: Неокрвављена....

ЈЕЛИСАВЕТА: Како?

Зар ниси још?...

КАП. ЂУРАШКО: Јесам.

Ал' нисам знао, светла госпођо,

Да једних груди тврде костуре

Два жива срца хране челична:

Једно размрсах врелим оловом —

Он мртав паде... Ал' ево, госпо,

Из живих уста реч се разноси:

„Станиша живи, потурчио се,

Те с Арслан-пашом и са Османом

Тражити пође круну Балшину....“

ЈЕЛИСАВЕТА: Мртав и живи?

Ох, страшна часа!

Кад с оштрим мачем мртви устану

И безброј живе војске подигнув

Мртвачким гласом дрско заишту

Непогребено злато престола.

КАП. ЂУРАШКО: Не цвили, госпо, немој, Светлости!

Док су ти ове груди коштане

Нежности дивне чврсти оклопи,

Мирисне косе т' длаку свилену

Ни поветарац не сме такнути —

Не, госпо, не сме... Та сви ђаволи

Противу тебе да се завере,

Та мачем бих им тело ваздушно
Немилостиво донде шибало,
Докле се не би земља распала,
Да прими цара мрака вечитог.
.... Ох, сунце, жено, јаох, Светлости,
Још не знаш пламен моје милости,
Големе страсти, жеље несите,
Љубави силне, муке вечите.
Још ниси чула — не знаш пакао?
А он се моје душе тако,
Пали ме, мори — све бих плакао,
Или по људској крви скакао...
Док тебе, дане сјајни, не видим;
А онда дрхћем, клонем и слепим,
Душом зајечим, срцем застрепим,
И ником више ништ' не завидим.
Једно бих само бога молио
За једну жељу сву крв пролио:
Ту да погинем....

(Ђурашко притисне Јелисавету грудима и скоро силом пољуби.)

ЈЕЛИСАВЕТА (*отискујући та*): Ох, иди, иди! Још живи он.

А та извесност

На устима ми леди пољубац,

Не дâ ми срцу јасно закуцат

Да на дрхћућа недра притиснем

Мог жића данак, сунце дана мог.

КАП. ЂУРАШКО: Умреће!

Сад збогом!

Одох ти, звездо, вољу вршити

Одох му вита ребра кршити,

Сатрт му живот, смрвит пакости,

Ја у мрак одох... Збогом, Светлости!

ЈЕЛИСАВЕТА: Хајд' иди, иди!

Мој љубавниче, сине дивији,

Ал' и од самог дужда милији —

Дужд ме је продô, дао на силу

Немиле земље кнезу немилу

(Капетан Ђурашко одлази.)

ЈЕЛИСАВЕТА (*сама*): Хајд' иди, иди!... лом'те се, бијте!

Пролијте крв... сву је пролијте!...

Немојте штедит' њене изворе,
Друго се за њих спрема корито,
У мојих груди врелој пећини
Свака ће капља наћи утока,
Где ће пламеном хитро шибалућ
Из срца сваку радост гонити
С крвавог чела мутним очима
Опомињућ ме греха пакленог:
— Да сам за жене венецијанске
У занетости самољубивој
Хитрошћу змијском и нечувеном —
Лаживих суза тужном бистрицом
Гушећи силом осмех пакосни
У мушким груд'ма живот гушила....

ПЕТИ ДЕО

ПРВА, ДРУГА и ТРЕЋА ПОЈАВА

[Турска војска, у којој су Станиша и његови људи, надире кроз Црну Гору.]

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Црногорске бусије Капетан Ђурашко, Катуновић, капетани и остали Црногорци пуцају.

КАП. ЂУРАШКО: Све ближе деру —

Само витешки!

Као што витезима српског имена

У ово кобно доба приличи —

Гађај, Вуче! Милоје! Раденко!

Катуновићу!

С Катуњанима сложено ударај;

Знај да слободу своју бранимо!

(Један капетан до Ђурашка пада рањен.)

КАП. ЂУРАШКО: Зар паде?

Осветићу те, — јуриш, Црногорци!

На страну с пушком — с ножеви!

Па срце тражи свога душмана!

(Катуновић са Катуњанима оставља бусију и вичући: „Јуриш браћо!“

одлази. Станојло с голом сабљом излази.)

СТАНОЈЛО *(ударајући на Ђурашка)*: Ту си, неверо!

Копиле црно гадне матере,

Сад ако живи, нек те оплаче.

КАП. ЂУРАШКО: Ти си оплакан — можеш гинути!

(Бију се. Станојло пада мртав.)

КАП. ЂУРАШКО: Тако да ми је све —

Баш до једнога све истребити,

Да нема више таке невере

Од којих ће се земља стидети,

Што их на црним груд'ма понесе

Да својим лицем трују зенице

Човеку правом кад их погледа.

(Бој једнако траје. Турци вичу. Пушке пуцају. — Катуновић се враћа.)

КАП. ЂУРАШКО: Шта је, војводо?

Озбиљом кобном шта ми доносиш?

КАТУНОВИЋ: Свега —

Али ни за лек добро, војводо,

И Шуловић нас с подлим Мићићем

У овом кобном часу остави,

А с њима Вуксан, за њим Пипери

Неверницима помоћ дадоше.

КАП. ЂУРАШКО: На касапиште одоше,

Где ће их стићи моја освета.

(Катуновић пада рањен.)

КАТУНОВИЋ: Проклет дабогда!... Ребра прожеже!...

Ал' нека тече крв!... Камен ће љут,

Тај тврди камен земље очине,

Снагом ће својом крепко росити.

АРНАУТ-ОСМАН *(ударајући на Ђурашка)*: Нећеш већ дуго!

Час ти је смрти данас приспео. —

КАП. ЂУРАШКО: Давно те мушка браћа чекају —

Да ти покажу оне дивоте

Што после смрти правовернима

У рајском врту пророк поклања;

Радуј се, море, и спреми душу

Да је хурија поглед небески

Са изненадом свога пламена

Не збуди како...

А не брине се

За скотску полу тела земљиног —

Сахранићу је ја... кучко арбанска!... *(Удара на њега.)*

КАТУНОВИЋ: Уклон' се, Ђуро!

Нећеш без гроба трунут, Османе —

У камену ћеш наших планина

Ископан наћи гроб...

(Катуновић, прислонив пушку на камен, пуца. Арнаут-Осман пада.)

Станиша са потурчеинм Црногорцима долази.)

СТАНИША: Ево, и ја сам ту!

И твој је овде грех!

А с двојицом се мучно борити —

Већ спреман буди часу последњем,

Кратак је пут — дуга вечност.

КАП. ЂУРАШКО: Многе сам тамо опремио. —

СТАНИША: Сад спреман буди ти!

(Бију се. Капетан Ђурашко рањен уступа.)

СТАНИША: За мнош, витези!

Победићемо данас ми. —

А ти, Катунивићу!... Е, жâ ми те је,

Поштен си јунак био свакада!

КАТУНОВИЋ: А ти непоштен, рђо, и сада!

Потурчен измет... Е, где је снага,

Да бојним мачем сада измахнем,

Па да издахнем — издајниче, ти!...

БОШКО: Та што га гледаш, тог клеветника?

КАТУНОВИЋ: Убиј ме ти!

Та теби, пашче, то и приличи,

Да рањенике сечеш, старце немоћне,

А не јунаке — ту ти смрди бој;

С убојником си бабији сој.

(После мале почивке загрме наново пушке.)

СТАНИША: Шта је сад то?

Зар су оживели?

КАТУНОВИЋ: Живели!

Моји су Катунци то —

За смрт су чули свога војводе,
Па с громом иду да га спроводе,
У гроб. —

СТАНИША: Напред! За мнош!

А спровешћу их, Катунотићу, ја!

Ни ти, ни они, ниједан од вас

Неопојани неће наћи гроб —

Опојаћу вас све — чућете

Пушака наших страшне трескове...

Јуриш!

*(Сви вичући: „Јуриш!“ повлаче се са разбојишта. Пушке и бојна
вика ућуте. Катунотић остаје сâм.)*

ПЕТА ПОЈАВА

Катунотић, наслоњен на камен, сâм, а мало после Радош
Орловић.

КАТУНОВИЋ: Што ме не убише, што не пролише

Из груди мојих сваку капљицу?

Да само дана овог несрећу

Не гледам данас живим очима!

Отеше све, баш све до Цетиња. —

Јаох, боли!

Срце сустаје —

Све лакше бије — крви нестаје.

РАДОШ ОРЛОВИЋ: Ко јечи то?

Зар има живих још?

А ја помислих све је пропало

Под ударцима силе погане....

А!... ти си, Катунковићу?...

КАТУНОВИЋ: Ја сам —

Ал' ко си ти, кораком мирним

Што усред боја мртве полази?...

РАДОШ ОРЛОВИЋ: Не познајеш ме!... Добро,

Јам сам сен —

Мртавац сам и ја, и мен' убише,

И мени крвцу сву исцедише,

Па пођох рањен, мртав, без срца,

Да срце видим свота порода,

Ја сам Орловић!

КАТУНОВИЋ: Реци:

Вук Бранковић — реци: издајник!

Свога си кнеза срамно издао.

РАДОШ ОРЛОВИЋ: Ја нисам, лажеш!

Он је издајник!

Црну је Гору жени издао.

КАТУНОВИЋ: Ох... не могу...

Зар... да осво...је?...

(Катуновић издахне.)

РАДОШ ОРЛОВИЋ: Збогом, војводо!

Видећемо се!

По крви мојој студен самртна

Показује ми руком леденом

Одмора жељног кућу вечиту,

И душа жуди строгом судији

Неучињене правдат грехове —

(Гледа унаоколо по разбојишту.)

Ах, боже мој!

И ту је текла крв!... Братска крв.

Ви'ш оно онде!... И то је српска крв!

И то!... И то!... Гле и проливену

Познаје Србин свакад своју крв...

А то је турска!... И то!... И то! И то!

О, крви моје капљо нечиста!

Тренута грешног створе наказни!

Где ми домеша прве младости,

Љубављу прве вреле сокове?

У Турке зар?... За Турке зар?... Али —

Можда се деца нису турчила?

Можда су Турци?... — Гром и пакао?... —

У тврде куле влажном подруму

По стотину је робља несрећног

На глаткој влази тврдог мермера

Са нестрпљења, бола, очаје,

Исплакан поглед тавне зенице

Дршћућим гласом горе дижући

Молио љубу моје младости

За капљу воде... или отрова,

...Или?... О!...

Опрости, душо светог пепела,

Занетог ума мисô паклену!

Верна си била ти!... *(Види једног гаврана.)*

А нећеш, гавране!

Нећеш ми брату очи кљувати. *(Узима са земље једну пушку.)*

Је л' српска пушка то?

Јесте, српска је — е, њом ћу гађати. *(Пуца, а гавран пада доле.)*

Катуновићу, збогом:

Са српском пушком, српском десницом

Последњега ти убих душмана.... *(Одлази.)*

ШЕСТА ПОЈАВА

Ноћ. У кнежевом двору. Кнез Ђурђе сâм, а мало после и
Јелисавета.

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Ућута бој —

Поноће стиша

Пушака громких смртне јекове,

А болан јаук груди смождених

На црни крили тама понесе,

Да га синови будној краљици

С пољупцем сетним срца снужденог

На забринуто чело притисну,

Показујућ јој сузним очима
Колиба бедних тврде постеље,
Где ће у слици најужаснијој
Крваву судбу сина рањеног
Несрећној мајци предсказивати:
Да, кад јој петла први гласови
Осветка скорог бледи долазак
Узнемиреним кажу прсима,
Да спремна буде мирно слушати
Мртвога сина повест жалосну;
Па када чује... ах, несрећнице!...
Да куне дане своје старости,
Плодност да куне црне утробе,
Да куне себе, да куне мене,
Да куне ове горе камене...

(Јелисавета у ноћноме оделу улази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ах, санче сјајни моје поноћи,
Са меке свиле своје постеље
Ко те у ово доба подиже?
Још није, чедо, дан освануо —

А сунце само онда устане

Кад поноћ мене и бледих звезда

На тавном своду светлост престане —

Иди, почини, настави сан!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Не могу, кнеже,

'Вако ћу лакше дочекат дан:

— Последњи можда — ако дочекам?

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Шта збориш, чедо,

Последњи дан?

ЈЕЛИСАВЕТА: Ја рекох —

Јер ове ноћи

Тако ми бедној казује сан...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Сан?...

ЈЕЛИСАВЕТА: И сад се тресем —

Црну сам Гору, кнеже, уснила,

Ал' не онако као што јој је

Природа својим горостасима

Кô неки ремек свог величанства

На дивље чело стења храпавог

Метнула круну, облак мргодан,

Да јој озбиљом мушку прилику
Хладовна сенка прати вечито...
— Али не таку, о господару!
Све што је у сну око видело,
То беше пусто, немо, дивије —
Нигде колибе, нигде пламена,
Нигде клисуре, нигде камена,
Све се у сиње море створило
— Широко море наше несреће —
А твога двора тврдој зидини
Бурнога санка машта свемоћна
У часу првом свога стварања
Несрећан облик даде галије...
Све беше пусто, немо, дивије...
Док се на мору бура не диже,
Растурајући бесне валове
Големе снаге вољом дивијом
По гневном челу мутне пучине —
Претећи небу растрзала је
Облака црних трудне утробе,

Откуда после, грозно ричући
С пламеном живим и с громовима,
Кржаве дажде пљусак потопски
У крв је мутну воду стварао...
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Страшан је сан —
Ал' веруј, душо,
Лепшу ти јаву доноси дан.
ЈЕЛИСАВЕТА: Никад!
О, кнеже, кнеже, никада!
Јер у тој крви бесне пучине
Потоње снаге риком самртном
Утону, Ђурђе, наша галија —
Жалосни двори сина Ивова...
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Умир' се, чедо,
И заборави
Санова лажних грозне призоре —
Почини, иди, сневај и даље —
Још може мајка санка поноћног
Најлепше своје чедо послати
Да ти са својом нежном ручицом

Уображења страшне наказе

Све појавама најумиднијим

Из забринуте душе прогони...

(Издалека се чују пушке.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: То пушка беше —

И то, и то —

И поноћ грми, јечи планина,

А постоље се мога престола

Узнемирено тресе пода мнош,

Кô да ми гласи скоро походу

Крвожеднога мога небрата?...

ЈЕЛИСАВЕТА: Је л' и то сан?

Сневам ли ја?

Ох, ако сневам, де, пробуди ме!

Звизни, о Ђурђе!... Потреси мозак

Звиждања свога пискотом несносном,

Па ако и тад разум сањиви

Не хтедне јаву признат милију:

Ти жара каквог врелом искрицом

По нагој кожи нежног рамена

Потражи места своје милости,
По којима си вреле пољупце
Начином страсти сина разметног
У часовима бујне похоте
Занетим умом силно расипо...
Сад их ожежи, обележи их
Са усијаним врхом перета,
На њима страха грозне трагове
Остављајући, Ђурђе, буди ме!
Да само ове ноћи грмљаву
Стрепећи срцем даље не слушам...
Ил' кажи брату — нека престане,
Та још је ноћ, иди, кажи му
Нек чека мало — дан док не сване!...
КНЕЗ ЂУРЂЕ: Свануће дан,
Хоће сванути,
И у твог санка будном зрцалу
Суморан ће му зрачак гранути —
Па кад у пени братске мрзости
Нагрђен крвљу образ опази,

Са стрепећим ће срцем летети

Опет у мрак, у ноћ, у гроб!...

(Са Вујом улази један перјаник сав у ранама.)

КНЕЗ ЂУРТЋЕ: Шта је? Шта би?

Мој сине рањени!

Ал' што ја питам шта је, како је,

Када ми ране твоје казују,

А сведоче ми сузе обадве

Што се у твојим тамним очима

С животом младим тужно праштају

...Да смо пропали!...

ПЕРЈАНИК: Не бјеше се лијепо ни разданило — још је и мјесец помогâ сунцу сјат — кад се бој заче; и крваво је трајâ, хеј до око доручковишта, а нико ти не умједи рећ на чијој је банди већа погибија... Тисућ се нагрђенијех у својој крви купало, ни смијеш тврдит ово је али оно је Турчин, то ли рећ српска је ја л' турска побједа... Ну бори се кâ вук!... Док ево ти разлијега се глас: да је и стари Шуловић прешâ у Турке; а грђи, те злокобнији, да ни Катунковић погину... тај ни снагу саломи.

ВУЈО: Бог да му душу прости!... А бјеше синовац, да већ не жнавах ваљастејега, а пристâ би бо'зна срцем витешкијем и уз Обилића... Е! е, господару! Баш кâ да ми срце одније, а волијох му мојом главом живот замијенит но уплијенит круну ћесарову.

—

ЈЕЛИСАВЕТА *(за себе)*: Несрећна часа, у ком угледах

Планина ових сиве врхове,
Што свога чела модрим тамнилом

Усирене те крви сећају:

Ратова давних, рана, освете,
Мрзости зверске, скотске јарости,
Никад милости...

Не, речи њених

Онако милозвучне изреке

Истерале би стида пламене

На окорело грубе образе. —

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А тебе где обранише

Крвници ти?...

ПЕРЈАНИК: Кадно сили невјерниках уступисмо, те бијућ се кроз
гомиле крвниках ухватисмо згодне кланце под Урошевијем
стијењем, ђе не капетан Ђурашко остави да и потоњу снагу
окушамо... ту не стиже ноћ, ну освијетли је огањ из пушаках, те
ни показа многу неосвећену крв што је по голети каменој
нациједи рука погане некрсти.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: А Ђурашко?

ЈЕЛИСАВЕТА (за себе): Да није рањен?

Да није пао?

Ил' можда ропства ланци теретни

Виткога стаса понос исправљен
Тежином својом вуку прашини
Да Арслан-паши, ил' оном другом
— Коме ни име не смем спомињат —

Са меком свилом младе брадице
Подножја њиног чисти прашину?

ПЕРЈАНИК: Он се још бори.

ЈЕЛИСАВЕТА: Дакле, још живи!

ПЕРЈАНИК: Жнаш, господару, ђе су најгушћи облаци онђе и муња сијева — тако донекле виђасмо капетана у небројној чести нашијех крволоках, ђе оштрим палошем по грудима потучене измети крстове пише, бог му помогâ!... Али се моја снага саломи, клонуше руке, а свијест ми мрче, не оста до гласа да ти поруку његову искаже: бјеж', господару, са свијетлом госпођом, бјеж'!... Јаох, воде!... е, умори ме жеђ!... Вујо, воде!...

ЈЕЛИСАВЕТА: О! о! о!....

ВУЈО (за себе): Е жље, пакоснице, ако ко бога вјерује! Од крви се стреса?... А ономе лудоме у бешици крв је испила... Платила је, бог дâ, онога свијета!... Е, опаке вјештице, жене несрећне!... Кобна ли часа кад ни у Црну Гору уљезе! Све не у црно зави, црн јој образ и овога и онога свијета!...

(Вујо гунђајући изводи рањеника напоље.)

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Иди, уклон' се —

На левом крилу двора каменог

У трећој соби можеш познати

По седој коси салик Баошев —
Ту ћеш на сухој видет десници
Исписан прстен вештом кичицом
— Лазара светог поклон последњи —
Тај прстен само једним додиром
Отвара двора тајне сводове, —
Онде се склони... а погинем ли —
Сводова влажних мрачни путови
На млетачку те земљу изводе.

ЈЕЛИСАВЕТА: Знам —

То су гробови,
Ти двора твога мрачни сводови
Студеног гнезда, гада мемлиног
Што се из мрака рађа земљиног.

(Јелисавета одлази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Сирота!...

Вујо!... оруже!... Хе, има ли кога ту?...

(Вујо долази.)

Оруже, Вујо, иди похитај!

Ал' бирај, старче, све најоштреније,

Знаш, брат ми рођен иде у госте,

Шта гледаш? Иди!...

Да, ал' причекај!

Упитати те хтедох још нешто —

Сердаре, старче, јеси л' позвао

Још ове ноћи да се саберу?

Владика, хоће л' нам и он доћ?

Ил' је зар и он, грешник матори,

Курана признô глупу науку?

ВУЈО: Позвах их, господару, и светога оца, сердаре и све што сам на дому нашâ — а то је мало, господару, вишина их оде на разбојишту снагу кушат. —

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Сад иди! Иди!

И спреман буди, седа старино,

Да кад нам врата алком гвозденом

Незваног госта друштво пијано

У доброј вољи мало задрма,

Да ми под братом коња прихватиш...

ВУЈО: У невријеме ни гости доходе, господару; а, вјере ми, мучно је у старост новој се учит навици.... не шће ми се отворат вратницах незваним гостима, могу да им се мојом голом лубањом гвоздене полуге обију.

(Вујо одлази.)

КНЕЗ ЂУРТЋЕ (*сâм*). „—У недоба ни гости доходе?“

А баш је доба то — доба несрећно,

Кад из трулежи мрака вечитог

Болесног мозга машта свемоћна

Усплахиреном оку износи

Створова ноћних дивље образе —

Кад гладни вуци са шакалима,

Са бесном риком трепет распрострв

Јањету мирном деру утробу;

Када се злочин мраком праћени

Постељи краде жртве невине,

Да једним тиском вичне деснице

Живот угуши... Убица када

Са оштрог ножа пере брижљиво

Рођеног оца крв —

Јест, то је доба

Избраник пакла себи избрао

Да братску лије крв... Ал' нека!

Нек старог двора мермер умије

Са братском крвљу глатке образе:

Нек чува пеге, нек храни клетву

Што ће унука наших унуче

Противу своје крви дражити...

(Владика Вавила, а за њиме неколико све старих сердара.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Опрости, оче,

Што слабом телу ломне старости

Крепећа санка крадем часове. —

ВЛАДИКА: Давно је, сине,

Откад ми вида мутне зенице

Кроз дуге ноћи залуд чекају

Блаженог санка сјајне образе —

Ал' залуд, залуд — одбегоше ми

Крепећи санци душу брижљиву.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И ви праштајте,

Ви, што сте некад

На један позив давно умрлог,

Пригрлив сабљу, санак презрели

И уз оца ми по густој магли

Чудних санова грозне појаве

Студеним гвожђем, чврстом десницом

Пред будним оком у прах рушили...

ПРВИ СЕРДАР: Давно је било то.

ДРУГИ СЕРДАР: Давно!

ТРЕЋИ СЕРДАР: И сад се сећам — али једвице. —

ЧЕТВРТИ СЕРДАР: Кô што се вече сећа зорице. —

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Чули сте ваљда.

Отаца мојих седи другови,

С каквом је силом Турчин пошао

Да гора ових племе слободно

Или у хладно гвожђе окује

Или исече. —

ПРВИ СЕРДАР: Чули смо сви. —

ДРУГИ СЕРДАР: Ал' ћемо силу силом одбити!

КНЕЗ ЂУРТЂЕ: Душман је близу.

ПРВИ СЕРДАР: То знамо ми —

Мораче шумне тврдо корито

Многој је сеји показивало

Оштрога ножа бесне трагове

На мртвим груд'ма брата њезиног.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Зато вас позвах,
Бојева давних саучесници,
Да окушамо снагом последњом,
Што у старачкој оста десници,
Дивијој сили гладног Турчина
Умесит крвав залогај...

ЧЕТВРТИ СЕРДАР: Кнеже!

И ја, и сви да изгинемо
За овај камен земље сиротне....

ПРВИ СЕРДАР: Да изгинемо,
Ал' с нашом смрћу, о, господару!
Хоће л' и мрзост умрет несрећна,
Што нам по крви деце рођене,
Пламеном живим самовољкујућ,
Бесом својијем умље питомо
У безум ствара братске мрзости...

ВЛАДИКА: У земљи, сине,
Где ретка биљка братске љубави,
Умилног цветка мирис небески,
Жељноме чулу смртног човека

На меки крили слоге доноси —
Још дубље корен хвата раздора.

(Чују се пушке.)

А где ухвати —

О, браћо, браћо!

Христове цркве верни синови —

Његова плода крвав је цвет. —

(Јелисавета у ноћном оделу.)

ЈЕЛИСАВЕТА: Ишчисти, Ђурђе, ону гробницу!

После и друштво!... Све аветиње!...

Шта ће ми то?... Све их растерај!

Једног паука мо'ш ми оставит,

Колико само да ме послуша —

Он ће ми вести танку кошуљу,

А ја ћу њега свако предвече

Учит молитви... А после ћемо

Богме спавати... Хе! хе! хе!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Теби је сунце, зло?...

ВЛАДИКА (за себе): Савест је овде убог надничар,

Што тежак товар греха пакленог

На боне душе слабом рамену

У црне дворе пакла укоси...

ЈЕЛИСАВЕТА: Мени?

Нимало!

Нисам ли лане с мајком ручала?

Лепо је јело тај морски рак,

Па са шкорпијом кад се запржи!...

А Венецијанка то свака зна —

Шта велиш, кнеже?... Ха! ха! ха!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: И то!

Ох, боже! Боже мој!

(Вујо улази.)

ВУЈО: Бјеж' господару!...

ПРВИ СЕРДАР: Где су, Вујо?

ВУЈО: На вратницама се бију... Е, то је бој! Жешћега нијесам утубио... Па ко би рекâ?... Е! е! е!... Богме је то срце Обилићево, тај капетан!... Лав!... Бјеж', господару!...

(Пушке пуцају, а бојна се вика и српска и турска све ближе чује.)

ме преживиш, поздрави моју Манду и ђецу ми... Одох ме преживиш, поздрави моју Манду и ђецу ми... Одох ви, браћо, погинут...

ПРВИ СЕРДАР: Сад ћемо сви.

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ти, Вујо, остај,

Чувај госпођу —

Чувај ми небо, сунце, Даницу,

Мог ока, Вујо, чувај зеницу...

Светлости! Душо! Јелисавето!

Збогом!...

ЈЕЛИСАВЕТА: Још живи он —

На уснама се леди пољубац...

Запали сунце! Мрак! Поноћ! Сан!

У Венецији свакад је дан...

Пуштај ме! Идем!... Ко, старче? Ја?..

Твоја те кћи прогонила!...

(Јелисавета на једна врата, кнез Ђурђе, владика и остали на друга врата излазе.)

ВУЈО: Буди бог с нама!... А волијох погинут, но чуват вјештице... Па онда како ме жље погледа?... Е баш је каила срце ми изјест... А бо'зна и то бих кабулио, само да ме не претвори у магаре или друго нечесово звијере, те ме ни рођена ћеца не би познала... А моја Манда, како на магарцу мрзи, још би ми неки пут и сировицом грбину нажирила... *(Вујо се прекрсти.)* Шта је сад то?... Да није само она!... Е, хвала теби, господе, Турци су; ено се чују сабље... Држ' се сад, Вујо, чувај госпођу... вјештицу.

*(Капетан Ђурашко улази, а за њим устопце са голим сабљама
Бошко и Богдан Орловић)*

КАП. ЂУРАШКО: Светлости!

Вујо, где је госпођа?

ВУЈО *(показује му лева врата. Окренув се Бошку и Богдану)*: Не даље, Бошко! Ну одбијте се, ђецо, јер, ждравља ми и часа ми пошљедњега, волијох вам оца кâ оно зеницу очију ми!... те ми се не шће огријешит о вашу крв...

БОШКО *(прободе га)*: Опрости!

Али освета

Ни тренут више нема времена...

КАП. ЂУРАШКО *(стане пред врата)*: Довде, а даље не!

Ви извршници воље паклене —

Пакô је ваш!... А рај је ово мој!

Власт ћемо нашу овде делити,

На овог прага каму студеном;

Па освојите л'... нек буде пакô све —

И ноћ и дан и неба плавог

Дивоте вечне трепер небројани

Нек ноћи ваше постане дан...

(Бију се)

БОШКО: Ти ћеш нас служит.

Отровом твога даха несносног
Под казаном ћеш огањ пирити,
Где ћеш искусит муке вечите,
Слушајућ јаук твоје Светлости,
Цвокотат зуби... ха!... Проклет!

(Рањен посрће.)

КАП. ЂУРАШКО: Одлази сад!
У царствà свога огњу вечитом
Потражит пламен оживљавајућ,
Да ти топлотом својом угреје
Смрсканих груди зиму вечиту....

БОГДАН: За њим ћеш ти. —

КАП. ЂУРАШКО: То ћемо видети....

(Бију се, капетан Ђурашко рањен посрне.)

БОГДАН: Је л' доста то?...

КАП. ЂУРАШКО: Још није — не!

Ал' теби... доста је.

(Капетан Ђурашко скочи и једним ударцем прободје га.)

БОГДАН *(издишући)*: Су..ви...ше... ах!...

(Јелисавета хода, а кад спази Ђурашка застане.)

ЈЕЛИСАВЕТА: Е лепо! лепо!

Само да знаш

Како те дичи горња хаљина!

(Смејући се пипа му доламу.)

Баш прави пурпур!... Где си купио?

...А скуп је, знам?

КАП. ЂУРАШКО: Скуп —

У злато да се Ловћен претвори,

Вредности ове ни половину

Металом својим не би платио...

Ал' поглед твој! осмех!...

(Погледавши је застане.)

Светлости!...

Јаох, господе!... зар тако брзо

Свемоћне дражи поглед чудесан

Са безначаја велом жалосним

Промисла твога мења десница?...

ЈЕЛИСАВЕТА: Мој отац, хе!

Он рубинима и не тргује —

Богат је страшно... има фабрику

У магазину моје матере...

Па у њој лије све девојчице,

После их даје за крв!... Ха! ха! ха!

КАП. ЂУРАШКО: О сени бедна!

О сјаја бившег слико невешта!

Што творца моћног делаоницу

Изразом тужним ума несвесног

У дућан ствараш простог мајстора...

О, жељо жива моје младости,

Уображења мојих идоле!

Мој данче сјајни! Санче варљиви!

Грехова мојих друже марљиви!...

(Јелисавета, подскакујући, а за њом Ђурашко, излази.)

ВУЈО: Е Изједе ме!... Опчини!... Проклета бог дђ... Мрак је изјео!... О! о! о!... *(Умире.)*

СЕДМА ПОЈАВА

Кнез Ђурђе, владика Вавила, сердари, перјаници, Станиша, стари Шуловић, Мићић и остали потурченици улазе.

ВЛАДИКА: У име оца и сина

У име неба! У име земље,
Која вам и сад — изневерена —
Дедова светих чува гробнице...
Закуните се!
СВИ ПОТУРЧЕНИЦИ: Заклињемо се!
ШУЛОВИЋ: Заклињемо се!
О, седи оче,
Заостанулом крвљу хранити
Слободе српске темељ камени —
Али... у овој вери, у коју нас је
Лукавство грешно грдне тазбине
Корачајући стазом крвавом
У овом кобном часу застало...
Заклињемо се!...
Ал' најпре Ђурђе
Са виновником греха вечитог
Нека остави земљу жалосну,
Коју је, занет црним лажима,
Са наше крви масним потоком
Немилостиво точећ топио...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Ја је остављам —

И ево, оче,

У старе руке прими крмило,

И вековима нека одсада

Христове вере први хранилац

Слободу храни гора слободних. —

СТАНИША: Сви неверници! Сви!

Сви издајници! Проклети, бог дао!

(Станиша и још неколицина одлазе.)

СВИ И ЦРНОГОРЦИ И ПОТУРИЦЕ: Живео, оче, и благослови!

ВЛАДИКА: Бог даје благослов

И опроштење греха свакојег...

(Сви га редом љубе у руке.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Дај и ја, оче, да је пољубим,

Благосиљала ј' мене грешнога...

(Радош Орловић иде лагано и кад опази мртва тела деце своје, он ћутећи застане.)

Ал' ко је оно?

Радош?...

Злочинства мога сведок столетни,

На позив чека оштрог судије

Да тамним оком, бледим образом
Убицу тужи деце несрећне —
Да сухим прстом тужно пружајућ
Осветитеља пошље анђела
По грешан измет створа земљиног...
ШУЛОВИЋ: Суха је биљка то,
Згажена —
Снажнога стабла само пепео,
Па чека мирно да га развеје
Ветрића слабог несташна ћуд. — О!
РАДОШ ОРЛОВИЋ: Побеђени су!...
Ах, мртви, ледени!...
Зликовци подли, Турци невере!
Мајчиног млека вечна поруга!
Очинци гадни цркве Христове!
Одметници и бунтовници!
Братоубице, убице части!
Ужасне прље мога имена;
Побеђени су... Ах, побеђени!... (Плаче.)
Богдане! Бошко!

Децо, устан'те!...

Устани, моја надо крвава,

Смрвљена славо! Дико! Поносе!

Старости ломне ледна потпоро!

Столетног старца јадни породе!

Устани!...

(Јелисавета Долази.)

ЈЕЛИСАВЕТА: Угаси пламен!...

Гле како месец гледи у море!

Дивота!... Гледај!... Љуби неверу!...

У Венецији нема љубави...

Љубим ли, ха!... Убиј га, Ђурашко!...

Ђурђе!... Кнеже!

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Шта је?

О, сапутнице моје несреће,

Говори, жено — грешан идоле,

Да те послушам. —

ЈЕЛИСАВЕТА: Ах, кући, кнеже, — мати ме чека.

Зар је не видиш?...

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Сад ћемо, чедо, к њој;

Само причекај

Са греховима да се опростим...

РАДОШ ОРЛОВИЋ: Бошко!... Богдане!...

Сирота деца!...

И сад се боје клетве очине...

Нећу вас клети!... Нећу, богами...

Каж'те ми, ево, да се потурчим,

Понемчим, талијанчим, арапим... *(Метанише.)*

Алах ил алах!

Чујете л', децо?

Сердар вам седи турски говори,

И нисам Србин!... Ја сам муслиман!

А и како бих Србом постао

Кад су ми деца Турци рођени?...

На ноге, децо!... Хајд' на ђауре!...

(Исукавши нож, спрема се да одлази.)

КНЕЗ ЂУРЂЕ: Хајд' мајци сад!

ЈЕЛИСАВЕТА: Овде ј' у реду све?...

РАДОШ ОРЛОВИЋ: Све!...

(Завеса пада)

Table of Contents

[ПРВИ ДЕО.. 4](#)

[ДРУГИ ДЕО.. 40](#)

[ТРЕЋИ ДЕО.. 71](#)

[ЧЕТВРТИ ДЕО.. 72](#)

[ПЕТИ ДЕО.. 107](#)